

ЕКОНОМИСТ

Год. V.

Мај 1925.

Број 5.

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

РАСПРАВЕ

Luka Čelović
БЕОГРАД

**Да ли је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
стара или нова Држава?**

од Д-р Данила Ј. Данића.

I.

Питање о томе, да ли је наша садања држава нова или стара, јесте у основи својој и посматрано само за себе једно чисто теоријско питање, које би имало да се расправи по начелима постављеним у науци Државнога и Међународнога Права. Како постају и престају поједине државе, то је већ у овим двема областима правне науке утврђено, и за то се на овоме питању уопште не мислимо задржавати. Оно што нас овом приликом интересује јесте, као што смо већ дали наслов нашој расправи, да ли је једна одређена држава, у овом конкретном случају наша држава, нова или стара? Ми мислимо на то питање да одговоримо без обзира на чисто теоријска правна схватања, пошто се то питање може компликовати још и с тога, што му се могу дати различна решења с погледом на то, да ли се исто питање третира са међународно-правног или државно-правног гледишта. И зато је имао право по нашем мишљењу, један наш познати правни научник, када је расправљајући ово питање рекао: „Оваква два противуречна схватања исте ствари, без сумње показују неспособност правнога резоновања да о појавама државног живота даде једно јединствено логично објашњење. Али ово није једни случај кад се наилази на несагласност између Међународно-правног и државно-правног схватања. Један виши

правни систем који се уздиже изнад међународног и државног права и у коме би се њихове несагласности дале измирити — не постоји“. Тиме се хтело рећи, да по међународно-правном гледишту једна држава може бити стара, па опет зато да се са државно-правног гледишта сматра као нова и обрнуто. Ово питање ми ћемо поглавито третирати са гледишта унутрашњег права, дакле државног односно уставног права, додирујући само узгред међународно-правно гледиште.

Нове државе могу постати у главном на два начина: фактички (*de facto*) и правно (*de iure*). Правно оне постају увек у случају, ако је њиховом стварању претходио какав правни акт, рецимо један устав или један међунаодни уговор, ако је реч о државном савезу. Све остало спада у фактички начин постајања. Овом приликом треба напоменути, да је у модерном јавном праву гогово без дискусије утврђено, да државе могу уопште постати само фактичким путем, а да су сви остали правни акти који после тога следују, само једна виша санкција њиховог постанка. За нашу државу се каже, да је она постала првога децембра 1918. године, али да би могли да одговоримо да ли је она заиста тада постала морамо видети шта је пре тога било. Али пре но што би прешли и на ово излагање, изнећемо у кратко мишљења правних аутора и политичара о томе питању.

Правни аутори и политичари у овоме се питању не слажу. Има у главном три мишљења која једна другом противрече. Ми ћемо сва ова три мишљења изнети једно за другим. (1) По једном мишљењу наша садања држава није ништа друго него продужење раније Краљевине Србије. Аустро-Угарска и Југославија се није ујединила са Србијом, она јој се просто придружила; то је била права анексија као што је од прилике Француска анектирала Елзас-Лотрингију. По томе мишљењу српска Краљевина није престала постојати фактом уједињења, она је постојала и после 1. децембра 1918. године. али сада само увећана. Представници тога мишљења стоје на томе становишту поглавито зато, што је право на заједничку државу извојевала Србија на бојноме пољу. И зато се ово гледиште као што се види може назвати племенско-националним. (2) По једном другом гледишту, у моменту уједињења постојала је не само Србија већ и Хрватска

као независна држава. Она је заједно са осталим аустро-угарским Југословенима драговољно ступила у заједничку државу са Србијом, али под једним условом, да Устав те државе буде донесен без племенског надгласавања. И како овај захтев није задовољен, то Хрвати не могу да признаду Устав који је на Видовдан донет српском већином. Пошто тај Устав Хрвати не признају, то у ствари постоји још независна хрватска држава као што постоји Србија, те се зато мора и узети да држава Срба, Хрвата и Словенаца још не постоји. (3) Најзад, по трећем мишљењу, наша садања држава је створена и постоји не као стара већ као нова држава. Као нова држава она се мора узети зато, што не постоји никакав правни континуитет у уставном животу Србије и државе Срба, Хрвата и Словенаца. То треће мишљење, даје овом гледишту од прилике овакво објашњење: према приликама које су постојале у времену оснивања наше садање државе, њено уједињење није се могло извести на историјској основи, и први услов за стварање државе С. Х. С. био је раскид са државно-правним историзмом, који би у ствари био само јабука раздора између три племена. Да се не би ово десило, држава Срба, Хрвата и Словената морала је бити организована као нова држава са новим Уставом. То је била, по овоме трећем мишљењу, намера Видовданског уставотворца, који је ту своју идеју најјасније обележио у томе, што је за државу Срба, Хрвата и Словенаца прописао нов грб и нову заставу, који према својој форми у Уставу прописаној, садржи у себи као амблем идеју југословенства. Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца јесте аутектон; он се не може довести у везу ни са каквим ранијим Уставом; то није била уставна промена у ранијем српском Уставу, или промена правног поретка постојећег у аустријској Југославији, већ један нов правни пропис који је донет независно од свега овога.

То су у главном та три мишљења која постоје кад је реч о томе, да ли је наша држава стара или нова. Прво и друго мишљење као што се види, јесу у ствари национално-племенског карактера; само за ово последње може се рећи да има у себи највише правнога елемента. Да видимо сада, зашто је ово треће мишљење у главном најтачније. Да би то ви-

дели морамо као што смо раније напоменули, изложити шта је се све догодило пре 1. децембра 1918. године.

23. септембра по старом календару 1918. године баш у време када је ратна срећа почела нагло напуштати наше непријатеље, састали су се у Загребу представници свих југословенских земаља Аустро-Угарске и тамо основали Народно Веће, које је било представљено од свих политичких странака и националних организација, и то се тело прогласило политичким вођством аустро-угарских Југословена. У њему су биле у прво време представљена: Далмација, Босна и Херцеговина Словенацка, Истра и Словени из Угарске како Срби тако и Хрвати, Народно Веће било је један одбор у коме су све југословенске покрајине са територије Аустро-Угарске биле сразмерно представљене. 19. октобра, по старом календару, баш када је српска војска заузела Београд, оно је издало проглас у коме се тражи уједињење целокупног нашег народа Срба, Хрвата и Словенаца, у једну јединствену националну и суверену државу. 29. октобра исте године, сутра дан пошто је Аустро-Угарска затражила мир, састао се Хрватски Сабор који је донео одлуку: да се Далмација, Хрватска, Славонија са Ријеком прогласује потпуно независном државом, и да се сви досадањи државно-правни одношаји између те Краљевине и Аустро-Угарске разрешавају. Тим актом проглашена је независна хрватска држава и одлучено њено приступање у заједничку државу Срба, Хрвата и Словенаца на територији Аустро-Угарске на тај начин, што је Хрватски Сабор још на тој истој седници признао врховну власт Народном Већу Срба, Хрвата и Словенаца, које је било основано 6. октобра 1918. године по новом календару. Тако је постала држава Аустро-Угарских Југословена.

Питање се поставља сада колико је времена та држава трајала? Овако организована држава аустро-угарских Југословена 29. октобра 1918 године, понашала се као и свака држава која стварно постоји; она је имала свога дипломатског представника пред Европом и то је био Југословенски Одбор у Лондону. Она је тражила међународно признање од Енглеске, Француске, Сједињених Држава и Италије, т. ј., тражила је да буде призната као влада аустро-угарских Југословена. Истина, на ово своје тражење та држава није до-

била никакав одговор од страних сила, осим што ју је једина Краљевина Србија признала као самосталну државу. Али и ако непризната од страних сила, та је држава у истини постојала јер је имала у себи све *елементе* који су потребни за појам једне државе. на име: она је имала једну *врховну власт* оличену у Народноме Већу, која се власт оснивала и материјално на самосталној војсци и морнарици (ову последњу уступило јој је ратно аустро-угарско министарство са свима утврђењима у Шибенику, Котору, Ријеци, Пули и Трсту); једну одређену *територију* и најзад *народ* који се на тој територији налазио. У то време, крајем октобра и у месецу новембру 1918. године постојале су три државе на Словенском Југу: Краљевина Србија, Краљевина Црна Горе и Држава аустро-угарских Југословена. Ова последња дакле фактички је постојала као самостална држава од 29. октобра 1918 до 18 новемара исте године по староме календару. Тога дана 18. новембра 1918. године (1. децембра по новом), изасланици Народног Већа, дакле представници државе аустро-угарских Југословена, дошли су у Београд, и тадањем Принцу-Регенту Краљевине Србије саопштили одлуку Народнога Већа од 24. новембра 1918. године по новом, да та држава жели уједињење са Србијом и Црном Гором у једну јединствену државу. Принц-Регент примајући ову одлуку Народнога Већа, прогласио је уједињење Србије са земљама независне државе Срба, Хрвата и Словенаца у једну јединствену државу: *Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца*. Овај чин сматра се као постанак наше данашње државе, после чега је Народно Веће одмах престало да функционише, у међувремену од 29. октобра до 19. новембра 1918. године, сјединиле су се са Србијом Војводина и Црна Гора. То су у најкраћим потезима догађаји који су претходили 1. децембру односно 18. новембру 1918. године —

Настаје сада питање. шта је у ствари био 1. децембар 1918. године, да ли сједињење Југословена аустро-угарске са Србијом у једну већ постојећу државу, или је то стварање једне нове државе? Што је овде потребно одмах констатовати јесте ово: несумњиво је, да су од 29. октобра па до 18. новембра 1918. по старом календару, дакле у моменту као што се то каже „уједињења“, постојале две независне државе

Краљевина Србија и аустро-угарска Југославија (пошто се је мало пре тога Црна Гора већ сјединила са Србијом) Разлика између њих је била само у томе, што је Србија била држава и *de jure* и *de facto* с погледом на њен међународни карактер, док је аустро-угарска Југославија у томе погледу била само држава *de facto*, али са гледишта унутрашњег права, то су биле две државе. Актом уједињења, дакле, као што се види те су се две државе слиле у једну, извршено је уједињење двеју већ постојећих држава. Изасланици загребачког Народног Већа изјавили су поред осталогa Принцу-Регенту Србије. да би ради „коначног уређења те уједињење државе, требало сазвати Уставотворну Скупштину изабрану на основи једнакога и пропорционалнога права гласа“, на што је Регент одговорио, да он и његова влада „потпуно прихватају све жеље и погледе“ које су изасланици изнели о уставотворној скупштини. Из овога се јасно види, да су законски представници и једне и друге државе схватили уједињење, не само као акт оствареног националног сна Југословенства, већ и као акт стварања једне нове државе, која је баш тога момента прокламована под именом Краљевства Срба Хрвата и Словенаца.

II.

Као што смо већ у почетку напоменули, ово питање, може бити разматрано у главном са два гледишта: са гледишта међународног права и са гледишта унутрашњег, државнога, односно усгавнога права. Ако оставимо за сада на страну теоријска схватања овога питања, јер нам то овде и није циљ, постављено питање има да се расправи једино са гледишта позитивног права, односно са гледишта политичких прилика које су акт уједињења изазвале. Према већ горе изнетоме види се, да су представници једне и друге државе, схватили уједињење као акт стварања нове државе. У политичком животу ових двеју држава и у пракси ствар је овако стајала: 1) Устав Краљевине Србије од 1903. године, као њен основни закон, важио је само у њеним границама, то није био устав новостворне државе. Поставља се уопште питање да ли је тај устав у целини својој важио и у самој Краљевини Србији. Као што је познато у томе уставу било је врло

много прописа који се према својој природи нису могли сложити са новоствореним стањем. Једино би се још могло узети, да су сачували своју важност, прописи који се односе на уставна и политичка права грађана, као и уставне гаранције о личној слободи. Ма како се узело, устав Краљевине Србије био је у важности само на њеној територији и то само у толико у колико се могао сложити са новим политичким поретком. (2 на целокупној територији државе аустроугарских Југословена важило је тамошње законодавство са покрајинским правним подручјима; (3) заједничка влада Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца није изводила своју власт ни из Устава Краљевине Србије, ни из закључака Народнога Већа, већ из акта Уједињења. Исто тако и привремено Народно Представништво није изводило свој постанак ни из Устава Краљевине Србије, нити из какве одлуке Народнога Већа, већ такође из акта уједињења. Све ово дакле указује на то, да је Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, било једна новостворена држава, држава која је *de facto* створена и којој је остало само још то да себи да и правно обележје што је најзад и учињено Видовданским Уставом.

И са гледишта међународног права наша се држава има узети као нова. Тај факат, да је према позитивном међународном праву, т. ј. према Версаљском Уговору призната само Краљевина Србија, као уговарајућа страна, то за ово питање није од значаја из простог разлога, што је исти уговор имао да регулише односе између зараћених страна, а то је могла бити само Краљевина Србија, али не и Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. Да и са међународног правног гледишта наша садања држава није стара него нова најбоље се види по томе, што је она морала добити поновно међународно признање. Тако, Сједињене Америчке Државе признале су је јануара 1919. године, Француска и Енглеска дале су своје признање у јуну исте године; Аустријска Република учинила је то у Сен-Жерменском уговору, Бугарска је то учинила у Нејском уговору, Маџарска у Тријанонском, а Италија у Рапалском.

Дакле, ни са гледишта државнога права, ни са гледишта међународнога права, наша се држава не може узети као стара, већ као нова држава. Са гледишта државнога права не

може се узети за то као стара, што је актом уједињења од 1. децембра 1918. године доиста створен потпун прекид у уставном животу Србије као и у политичком животу аустријске Југославије: одлуке Народног Већа и Српски Устав нису више имале важности на целокупној територији новостворене државе. Ово се најбоље види по томе, што избори посланика за привремено Народно Представништво нису вршени за цело краљевство Срба, Хрвата и Словенаца према одредбама Српскога Устава и изборног закона за Краљевину Србију. Избор посланика за Краљевину Србију и Краљевину Црну Гору извршиле су њихове посебне скупштине; за Војводину посланичке изборе је извршила Војвођанска скупштина, а за остале покрајине новостворене државе, посланичке изборе извршили су њихови међустранички одбори. И не само то. Цео правни поредак у Новом Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца није почивао на српском уставу искључиво, нити искључиво на одлукама Народног Већа, већ је почивао на покрајинском законодавству које се затекло у моменту уједињења, или на сасвим новим прописима као што је био случај са пословником Привременог Народног Представништва, који је искључивао не само српски закон о пословном реду у Народној Скупштини него и пословник хрватског сабора и т. д. Са гледишта међународнога права зато, што је признање ове државе и поред тога, што је Краљевина Србија имала своје представнике код страних држава, извршено од стране тих држава, као да Краљевина Србија није ни постојала. И ако уговори о миру с једне стране третирају нашу државу као стару, ипак за то ти исти уговори садрже и такве клаузуле, којима се признаје постанак наше државе, што би несумњиво било непотребно да је наша држава стара. Систем међународних уговора, који је Србија закључила са страним државама и који је стицајем околности наследила Држава Срба, Хрвата и Словенаца, може се тумачити само практичном потребом да се старо стање одржи док ново не буде створено. Па чак и ово последње није без извесних компликација јер може одмах настати питање, да ли је баш цео систем уговора са страним државама које је закључила предратна Србија наследила нова држава Срба, Хрвата и Словенаца. Јер, ако је тај систем уговора прећутно признат од стране

савезничких и пријатељских држава, питање се поставља да ли то исто важи и за неутралне државе? Узмимо примера ради Швајцарску. Зар она не би била у праву, да све уговоре које је закључила са ранијом Краљевином Србијом сада више не призна, или да их у правном и економском саобраћају са нашом данашњом државом призна само у толико у колико се они односе на ранију Краљевину Србију, што је у ствари једна правна немогућност. Као што се види дакле, ни тај аргуменат, који се односи на систем међународних уговора предратне Краљевине Србије, није тако сигуран да поткрепи тезу да је наша држава стара са гледишта међународнога права.

И ако и ми стојимо на гледишту да је наша држава нова, не само с погледом на унутрашње право, већ и с погледом на међународно право, ипак морамо овде потпуности ради навести још и ово: питање о томе, да ли је наша држава нова или стара, појавило се у пракси поводом права Краљевине Србије на репарације. То је питање у пракси пресудом међународног суда у Женеви расправљено на тај начин, што је наша држава у погледу на то питање узета као стара, не за то што се она мора узети као таква са гледишта међународнога права, јер тај суд са свим правилно у осталом, није у то питање хтео ни да улази, већ само са гледишта позитивних одредаба у уговорима о миру. Уговорима о миру, као што смо видели, наша је држава добила међународно признање, што значи да су је они схватили као нову државу, али да би Краљевини Србији, као своме ратном савезнику, савезне и пријатељске силе осигурале право на репарације, унета је једна нарочита клаузула по којој се наша држава има сматрати као стара у погледу права на репарације. И ми из тих разлога држимо, да је међународни суд у Женеви овај спор потпуно правилно и правично решио. У колико се односи на питање о праву на репарације Краљевине Србије, као једне од победилачких држава према непријатељским силама.

* * *

Као што смо се већ раније изјаснили у току нашег излагања, ми смо присталице овог трећег мишљења с погледом на наше унутрашње право т. ј. са гледишта уставнога права. Прво мишљење има ту ману, што прелази преко свих чињеница које су наступиле после уједињења. Оно се ослања на

чисто сентиментални елеменат српског осећања. Друго мишљење садржи исту такву ману, само за разлику од првог, са хрватским националним обележјем. Само треће мишљење представља право стање ствари са правнога гледишта.

Да споменемо, на завршетку, да је, у нашој правној литератури, ово питање још спорно. Прво мишљење т. ј. да је наша данашња држава стара заступа г. *Др. Душан М. Суботић*, члан Касационог Суда (в. „Нови Живот“, 1922. године). У истом смислу г. *Др. Отокар Рибарж*, изванредни посланик (в. Арх. за правне и друштв. науке, 25. маја 1923). Противно мишљење т. ј. да је наша држава нова заступа г. *Слободан Јовановић*, проф. Универзитета у своме уџбенику Уставно Право, 1924. г. Г. Јовановић мисли, да је наша садања држава стара у погледу међународном или као што се то каже, с погледом на оне међународне уговоре које је Краљевина Србија пре рата закључила са страним силама, али да је нова држава са гледишта унутрашњег права с погледом на новостворени правни поредак из кога је никла нова држава. Исто мишљење заступају као и г. Јовановић само са том нијансом, да је наша држава нова и са гледишта међународнога права г. г.: *Др. Иван Жолгер*, проф. Универзитета у Љубљани (в. „Словенски правник“, 1923. г.); *Др. Стеван Сагадин*, државни саветник (в. Арх. за правне и друштв. науке, 25. марта 1923.); *Живојин М. Перић*, проф. Универзитета у Београду, који се у три маха већ тако изразио а последњи пут у париском часопису *Journal de la Marine Marchande* у своме изврсном чланку *L Unification du Droit Privé maritime en Yougoslavie*. Овом приликом да напоменемо, да г. Перић у своме поменутом чланку износи поред осталог и ову интересантну консидерацију: да је питање о томе, да ли је наша држава стара или нова, без важности по питање политичке организације исте државе, т. ј. он каже: може наша држава бити нова па опет да се она устроји на основи централистичкој и обрнуто, може она бити стара па да се ипак организује на бази федералистичкој *Wipdesstaat, Etat fédéré*. Напослетку в. и студију г. Перића под насловом: *Преступ Противстајања Власти по Српском и Француском Кривичном Праву 1925. г.* у преводу и са примедбама *Д-ра Данила Ј. Данића*.

Проблеми аграрне реформе.¹⁾

од Д-р Славка Шећерова.

I.

О откупу великопоседничких земаља као државном приходу.

Ја сам још 1921 године*) истакао начело, да при изради финансијског плана за спровођење аграрне реформе, треба разликовати две стране откупа, два појма.

Ону суму новаца, коју добија власник за експроприсану земљу, треба звати *ошћешом*, а ону суму новаца, коју буде платио аграрни интересант или колониста за додељену и у својину предату земљу, *сељачким ошћлашама*.

Великопоседничке оштете и сељачке отплате могу бити једнаке те би то значило, колико буде сељак платио за земљиште, додељено аграрном реформом, исто толико ће и велики поседник примити за изгубљено земљиште.

Али, тај случај не мора да се оствари. Сељачке отплате могу да буду било веће, било мање од оштета.

Ако би отплате биле мање од оштете, неко трећи, т. ј. држава има да преузме разлику између величине отплата и оштете на себе и да је плати. Сељак, аграрни интересант би се тиме користио а целина, држава, би у интересу социалног мира поднела ту жртву. Ја нисам за овакав начин решавања откупа великих поседа, и ако не би било неоправдано тражити и такво решење. Па и сама Краљевина Србија, после ослобођења четири округа, подносила је финансијске жртве за решење тадашњег аграрног питања.

Али, не би било праведно а ни економски, тражити од напаћеног и економски уназађеног становништва Србије и

¹⁾ *Напомена:* Проблем аграрне реформе долази у ред врло важних проблема из наше Економне Политике, и с обзиром на то Уредништво радо даје места овој расправи, као што ће дати и другима ове врсте, уз једну напомену: да изнесена и заступана гледишта појединих аутора не треба идентификовати ни схватити као гледишта Уредништва.

*) У својој расправи: „Образложење Аграрне Реформе с погледом на велике поседе“. — Архив за Правне и Друштвене Науке књига III. 1921.

Црне Горе да сноси после Светског Рата и ту жртву за подизање ситног сељачког поседа у новим крајевима. То чак није ни потребно.

Тај начин финансирања аграрне реформе и откупа великих поседа можемо сматрати безпредметним, бар за садашње прилике. Ако би отплате биле веће од оштете, тад би се један део уплаћеног новца, разлика између величине отплата и оштете, задржао за државу и држава би имала непосредне финансијске користи од извођења аграрне реформе.

Овај начин решења откупа преставља дакле вишак плаћања за откупљену земљу у корист целине, што несумњиво преставља жртву са стране сељака, јер би разлика између веће отплате и мање оштете ишла у државну благајну. Али, ако отплата неће бити мања од оштете и држава неће да помогне сељака при откупљивању својим властитим средствима, и ако отплате неће бити једнаке оштели, него треба да буду веће од оштете, онда ако се тражи жртва од економски слабог сељака, тим већа треба да буде жртва и с друге стране, од економски јаких, великих поседника.

Жртва великих поседника огледала би се прво у јефтинијој цени по којој би се рачунала откупна цена за експрописане земље. Несумњиво је да самим актом експропријације земље од великих поседника, ови донекле доприносе жртву за целину, за социални мир и за здрав привредни развитак наше земље. Али, ако би се платила за експрописане земље пуна цена, по којој се продају и купују земље у истом месту, тада велики поседник не би ништа изгубио од својих вредности, јер би му капитал само променио форму. Од земљишног капитала претворио би се у ликвидни финансијски и како је рентабилност новчаног капитала особито у садашњим приликама, несравњено већа од земљишног, то велики поседник у ствари не би изгубио ништа него би чак добио. Огроман интерес на готов новац па и већи интерес државних обвезница брзо би га обештетио, а ако би свој капитал уложио у индустријска предузећа, опет би му та форма капитала донела више од капитала, представљеног у земљи:

Зато је оправдано тражити веће жртве с те стране. Но има и још један разлог, који оправдава тражење жртава од великих поседника. Највећи појединачни капитали, који се налазе

у нашој пољопривредној земљи, јесу земљишни капитали, представљени у великим поседима. Ти капитали треба да снесе највеће жртве за исплату ратних обвеза, дугова и зато је оправдано тражити да ти се капитали специјално опорезу, осим ако неће се извршити прави „levy on capital.“ Ту везу поставио сам још 1921. године и чини ми се да она и сад може да стоји. Несумњиво је да ће се ратни дугови морати не само признати него и неким начином ликвидирати, исплатити, нарочито после аранжама Велике Британије и Сјед. Америчких Држава о исплати ратних дугова. И наши ратни дугови износе преко 11 милијарди динара и држава мора имати неки резервисан приход за то. Ја ћу ниже изложити и бројне могућности ових прихода. Али, било како да се схвате жртве великопоседничке или као „levy on capital“ или као специјалан порез на имовину за исплату ратних дугова или као допринос за колонизационе и ине аграрне трошкове као што то предлаже г. Крста Милетић у свом предлогу Закона о експропријацији великих поседа и колонизацији, оне морају да буду несразмерно веће од жртава које доприноси економски слаб сељак.

Жртве великопоседничке огледале би се у овом. Прво, у сниженој откупној цени, која би морала да буде мања од пијачне, јер иначе сељаку беземљашу и земљашу са мало земље, не би се исплатило да купује земљу по пијачној цени а уз интервенцију државних власти. Да сељак може да плати пијачну цену за аграрну земљу, он би је платио и не би тражио помоћ аграрних власти. Према томе, откупна цена мора бити испод пијачне. Ја сам сматрао 1921. године да је довољно, ако откупна цена буде јефтинија за 25% испод пијачне и тих 25% цене представљали би добитак за аграрног интересента и колонисту, сем давања могућности да дође до своје земље. Да овај предлог није био неповољан, чак и за велике поседнике, види се по каснијем предлогу Министарства, по коме се откупна цена рачуна према просечној прометној цени земље, која је била у годинама 1910—1915. Тај начин откупљивања повољан је за сељаке али није довољно мотивисан, а за државу није повољан.

Према мом предлогу, откуп би се вршио овако. Откупна цена била би 25% јефтинија од пијачне; 25% од пијачне цене добио би велики поседник за губитак земљишне ренте,

као оштету, а 50% од пијачне држава би задржала као специјални порез на имовину.

Према томе, држава би несравњено боље прошла према моме предлогу, јер би добила велики резервоар прихода, који би у ствари плаћали сељаци — откупници.

Од сто процената *откупне цене* (25% мање од пијачне) држава би задржала 66.6%, а 33.3% добио би власник за губитак земљишне ренте.

Г. Крста Милетић, као Министар за Аграрну Реформу није схватио ове односе као што треба него је предложио да се од проценом утврђене накнаде према просечној прометној цени у годинама 1910—1915 „задржи за покриће управних трошкова и као допринос за колонизацију, за штампање обвезница и све остале трошкове који су у вези са извршењем овог закона и то:

	до	25 хектара експрописаног земљишта	2%
преко	25 „	50 „	3%
„	50 „	100 „	4%
„	100 „	200 „	5%
„	200 „	500 „	10%
„	500 „	1.000 „	15%
„	1.000 „	5.000 „	20%
„	5.000 „	10.000 „	30%
„	10.000 „	— „	40%

Пре свега треба рећи да је мотивација задржавања ових процената од откупне цене неискрена. Сткуда да се тражи за покриће управних трошкова аграрног закона, штампање обвезница и „остале“ трошкове овај специјалан приход и по прогресивној скали? Сви државни расходи покривају се свим државним приходима, сем случаја консолидованих дугова, загарантованих специјалним приходима. Али специјалних државних прихода за покриће специјалних управних расхода — добре финансије па и наука, не познају. У осталом, све да се тако нешто и озакони, кад приходи једном уђу у државну благајну, њима располаже Министар Финансија а не Министар Аграра и Министар Финансија ће их трошити према потребама свих државних расхода.

Очевидно је, да су задржати проценти према предмету г. Крсте Милетића у ствари порез на капитал на прогресивној

основи. То се може рећи а и увести. У осталом, на подручју Баната, Бачке, Барање, Хрватске и Словеније постоји специјалан порез на имовину и појачање тих стопа у овом сразмеру у овом случају не би престављало новину.

Предлог, Крсте Милетића у толико је повољнији за велике поседнике, што је утврђена прогресивна скала, а ја сам само назначио да се узима 50% од пијачне цене. Али уколико је праведнији услед увођења прогресивних стопа, утолико је неповољнији за државне интересе, јер су задржани проценти мали.

Зато би најбоље било подврћи стопе ревизији : ли тако да се до 1000 јутара експрописаног земљишта задржи 30%; до 2000 јутара 40%; до 3000 јутара 50%, а преко 3000 јутара и на више експрописаног земљишта 66.6% од откупне цене на рачун Специјалног пореза на имовину.

Сад, да видимо, какве би приходе донели ова три — предлога, мој из 1921 године г. Крсте Милетића из 1922 и 1923 године и овај последњи?

Ако узмемо, да је од великих поседа одвојено, односно биће одвојено и подељено 800.000 јутара, било за аграрне интересенте, било за колонисте а откупну цену рачунамо по јутру 6000 динара просечно, тада би цео откуп експрописаних земљишта великих поседа износио 4.800.000.000. (четири милиарде осам стотина милиона динара). Напомињем, да 6000 динара по јутру није велика цена и да та цена представља нешто више од 15 квинтала жита по јутру, што није много и да предпостављам да је 25% од пијачне цене одбијено, јер је пијачна цена по јутру већа од 6000 динара.

Од укупне суме откупа у износу од 4.800.000.000 динара, велики поседници би примили 1.600.000 динара за изгубљену земљишну ренту, као оштету, а држава би задржала као специјалан порез на имовину 3. 2000.000.000 динара, дакле преко једне трећине свих ратних дугова било тиме покривено.

Ако би се извршио откуп великопоседничких земаља према законском предлогу г. Крсте Милетића, тад би резултат био овај. Просечна прометна цена за јутро у годинама 1910—1915. не би се ни у којем случају могла рачунати већом од 2000 динара те би се откуп дао за 800.000. јутара по 2000 динара = 1,600.000.000 динара. Од те целе суме наша држава

би према предложеној прогресивној скали примила између 10 до 15 % од откупне суме, т. ј. око 160.000.000 до 200.000.000 динара. Ова сума заиста, једва би била довољна да покрије управне трошкове закона, а за колонизацију слабо би што остало.

А ако би се предлог г. Крсте Милетића изменио само у скали, и заменио са скалом предложеном у овом чланку, тада би држава добила приход од нешто више од 500—600 милиона динара.

А ако откупну цену по јутру рачунамо по 6000 динара, а порез на имовину према прогресивним стопама, изнесеним овде, тада би приход за државу изнео између 1600 до 2000 милиона динара.

Из овог се види, да се при решавању откупа великих поседа, стављених под аграрну реформу могу наћи и знатни приходи. Аграрна реформа не само да помаже и подиже економски слабе и од њих ствара самосталне привредне јединице, способне за ношење терета, него може дати знатне приходе нашој држави. Ови приходи неће бити на одмет ни једном Министру Финансија.

II

О максимуму и минимуму земљишног поседа.

У нашој аграрној реформи игра одлучну улогу максимум великог поседа, т. ј. највећи број јутара који се оставља бар по закону великом поседнику на слободно располагање. Земљиштем изнад максимума располажу аграрне власти (Аграрни Уреди, Аграрне Дирекције и Министарство) те га одвајају, експропришу за сврхе аграрне реформе, за задовољење месне сиротиње и колонизацију. Поред тога, на сам максимум забележена је забрана отуђења и оптерећења, те тиме Министарство може да контролише свако задужење и да спречи сваку продају, за коју се мора тражити претходна дозвола и скидање забране.

Максимум је различан према крајевима и има га 6 класа по величини и то обрадивог земљишта: 50, 75, 100, 150, 200 и 300 хектара. Сем тог правог максимума, у који се рачунају зиратне површине, повећава максимум са пашњацима,

шумским земљиштем и неплодним тлом према категоријама на: 100, 200, 300, 400, 450 и 500 хектара.

Ова сувишна специјализација по крајевима је прва незгода наших максимума, јер се догоди у граничним крајевима да су привредни и социјални моменти слажу а максимум је опет различан.

Али ове разне класе максимума прешле су у закон, јер је прва Уредба озакоњена прелазним наређењима Устава и Законодавним Одбором.

Шта више, покушало се да им се обнови законска важност, јер је г. Крста Милетић и 1922 и 1923 године у свом предлогу Закона о експропијацији великих поседа и колонизацији те исте класе максимума предложио на поновно озакоњење.

И зато настаје питање да ли ти разни максимуми треба да остају непромењени и у будућем аграрном закону и да ли одговарају свима потребама, које хоће аграрна реформа да подмири?

Ако узмемо само привредне моменте у обзир, јасно је да у кршевитим крајевима као што је Далмација, Херцеговине, Лика и Словенија, максимум би пре могао и требао бити већи него у плодним крајевима наше државе, као што је Војводина и Славонија. Међутим, законски садашњи максимум је већи у плодним крајевима а мањи у неплодним; у плодним он износи 300 или 200, а у неплодним 50 или 75 хектара обрадивог земљишта, и ако на кршевитом земљишту мање роди него на плодном.

Ако посматрамо однос максимума са бројним стањем становништва, видећемо да и тада не одговара потребама аграрне реформе. Становништво је густо и у Војводини, јер се и у тим крајевима осећала потреба за исељавањем и пре Светског Рата, па и после. И ипак, максимум је највећи баш у тим крајевима, где се сем тог појављује и потреба за колонизацијом из чисто националних обзира. И баш случај Војводине доказује да максимум не одговара стварним потребама колонизације и аграрне реформе и да га треба подврћи ревизији.

У Војводини се аграрним интересантима сматрају само Словени, али ни они нису сви задовољени. У Банату, на пр. у

новобечејском срезу, који је 90%, српски, има још око 3 хиљаде породица, које нису задовољене, и траже колонизацију, јер нема довољно великих поседа а унутрашња колонизација није извршена него тек почета. Слично је стање и у неким деловима Јужног Баната.

Али највећи недостатак наше аграрне реформе — без обзира на крајеве, — што се није гледало на један јасан и одређен основни циљ аграрне реформе. Тај циљ аграрне реформе, да ствара мале, ситне сељачке сопственике.

Наша аграрна реформа стварала је *сићушне закућнике* и то једногодишње па четворогодишње али не сталне у том року, јер их је ревизија сваке године померала и покретала. Под претпоставком, да ће садашњи закупници аграрни интересенти, бити потврђени као сопственици, опет то остаје сићушан сељачки посед, јер просечна количина јутара, додељена на једну породицу на територији Београдске Аграрне Дирекције износи између 3-4 јутра, (293.916 к. јут. на 77.104. породица) а у Хрватском Загорју не достиже ни два јутра (23.834. к. ј. на 21.650 породица).

Међутим, тај посед је сићушан и он граничи са стањем пролетаријата. При већим економским потресима и недаћама, он ће подлећи у борби и новостворени сопственик поново ће се вратити у пролетаре, одакле га је дигла само привремено и за врло кратко време аграрна реформа.

Потребно је зато учврстити циљ аграрне реформе а то је стварање малог, ситног сељачког поседа, али не сићушног. То ће се достићи тиме, ако се утврди законски минимум за ситни сељачки посед. А тај минимум треба осигурати и у закону и у пракси. *Тај минимум може да буде најмање пет хектара.* Таквим сељачким поседима, који би према бројном стању породице прешли пет хектара треба опасати све наше граничне крајеве. Они ће бити сигуран ослонац и за привредни развитак земље и за одбрану државе и за националну сигурност.

Велика је грешка са националног гледишта, насељавати привредно неразвијене брђане и горштаке и давати им пет хектара у Војводини, а привредно способног, гладног земље мештанина оставити незадовољеног. То је крупна и привредна погрешка, јер су мештани несумњиво бољи ратари него брђани — сточари — колонисте.

Зато су овом погледу потребне исправке у будућем аграрном закону. Потребно је да су прво озакони одредба да се за граничне крајеве утврди минимум земљишта, које ће се додељивати и оставити породици а које мора бити сигурна основа за ситни сељачки посед. Даље, да се врши унутрашња колонизација тих крајева, у колико има пренасељених места, где због оскудице у земљи и великим поседима нису задовољени мештани и зајемчити, да ће се колонизација брђана вршити тек пошто се задовоље потребе мештана и унутрашња колонизација тих крајева.

Већ 1921. године, осећали су се сви недостатци постојећих одредаба у аграрним Уредбама и приликом ревизије Уредаба у Законодавном Одбору израдио сам законски предлог о насељавању Северних Крајева, у коме сам тражио да се горње одредбе, а нарочито она о минимуму озаконе, — по овлаштењу V. Секције Законодавног Одбора. Али исти предлог није озаконен (и ако је штампан у Демократији, 1921. од 5 децембра) јер је Министарство решило да предложи органски велики законски предлог Народној Скупштини. То је био предлог г. Крсте Милетића о експропијацији великих поседа и колонизацији од 1922. год. па до 1923. године.

Но осим ових недостатака у погледу осигурања минимума, наша аграрна реформа је непотпуна јер узима у обзир само оне земљораднике, који или немају земље или имају до 10 јутара, али другој категорији (земљашима до 10 јутара) допуњује према расположивом земљишту у најбољем случају посед до десет јутара.

Али, несумњиво је да осим малог ситног сељачког поседа са утврђеним минимумом а заштићеним забраном отуђења, потребни су нашој пољопривреди и средњи сељачки поседи. Сељаци са 10 до 30 јутара престављају највреднији сељачки елеменат, најдурашнији и најгладнији земље. И штета је, што наша аграрна реформа није водила рачуна о потребама и тог дела сељаштва. И ако се не може изаћи свима у сусрет, ипак треба створити могућност, да и тај део учествује у благодетима аграрне реформе. То се неће урадити, додељивањем земље тим сељацима али треба им омогућити, да неподељене максимуме, који стоје под забраном отуђења, могу ови сељаци са 10 до 30 јутара *првенствено* откупљивати.

Било да посматрамо социалне, било привредне потребе нашег сељаштва, било националне потребе нових крајева, јасно је да садашње законске одредбе о максимуму великих поседа нису добре.

Оне спречавају стварање ситног сељачког поседа и законско осигурање минимума, преко потребног за стварање ситног сељачког поседа, као што је случај у Војводини, Славонији и Хрватском Загорју.

Садашњи максимуми не задовољавају потребе унутрашње колонизације наших крајева. Исто тако и потребе средњег сељачког поседа остале су неподмирене нашом аграрном реформом.

Зато долазимо до закључка, да је у будућем аграрном закону потребно учинити ове измене и озаконити ове одредбе:

1) да се разне класе максимума укину или бар смање;
2) да се укину уопште већи максимуми од 300 и 200 хектара обрадивог земљиште;

3) да се осигура минимум земљишта, потребног за стварање ситног сељачког поседа; овај не мора бити обвезан за све интересенте, али за граничне крајеве је преко потребан.

4) да се осигура учешће у аграрној реформи и средњем сељачком поседу осигурањем првенственог откупа неподељеног максимума, који мора остати под забраном отуђења.

Само тако, ако створимо чврст ситни сељачки посед и дамо маха средњем сељачком поседу, неће се осетити у привреди штета од деобе великих поседа. А уједно та два елемента учврстиће наше анационалне крајеве националним. А то ће несумњиво бити од користи за нашу државу.

III.

О Аграрној Банци.

Наша аграрна реформа пошла је одмах у почетку свог живота бирократским путем — бар у погледу извођења деобе великих поседа у новим крајевима. На основу „Претходних Одредаба за припрему аграрне реформе“ од 20. фебраура 1919. године започет је посао око деобе великих поседа. Али деоба није вршена, као што треба, да створи сталне и сталожне привредне односе између оних, који добијају земљу и

оних од којих се одузима. Правог закона, изгласаног од Народне Скупштине није било, а до њега у Привременом Народном Преставништву није се 1919. год. могло доћи. „Претходне Одредбе“ биле су уредбе извршне власти и на основу ове уредбе издата је „Наредба о једногодишњем издавању површина великих поседа у закуп“ од 10. априла 1919. год.

Зашто је тад проглашен само једногодишњи закуп, није јасно. Можда се Министарство надало да ће убрзо доћи закон. Али, несумњиво, то је била грешка. Закупни рок требао је бити дужи, и то тако дуг, да аграрни интересент осети сигурност у сталности поседа, те да би могао обрађивати земљу са свим трудом и улагањем капитала, које рационално обрађивање земље тражи.

Закупни рок је тек продужен 1920. године али само на 4 године Уредбом о издавању површина великих поседа у 4-годишњи закуп од 20. септембра 1920. године. Најзад, и тај рок је истекао и рок је продужен наредбом на неодређено време до доношења аграрног закона.

За све ово време, аграрна реформа вођена је на бирократски начин. Аграрни Уреди, Аграрне Дирекције, Министарство и специјалне аграрне комисије мењале су сваки час стање у поседу. Час је вршена ревизија у корист великих поседа, па је потом дошла изборна борба, те су интереси аграрне сиротиње били претежнији, па после избора, понова су преовлађивале конзервативне тежње.

Сигурност и сталност поседа нису имали ни велики поседници, од чијих површина час се одвајало, час враћало а ни аграрни интересенти, сељаци закупници.

Стварни господари површина изнад максимума, — па донекле и испод максимума због самовољне примене неких одредаба, — биле су аграрне власти. Наша аграрна реформа била, па донекле и сад је, — социјалистичка *par excellence*, где државне власти додељују, одузимају и враћају површине по свом нахођењу и где није признато начело својине ни у погледу експрописаних површина, ни у погледу додељених. Наша реформа не задовољава тежњу сељака, да дођу до своје сопствене земље, а ни потребу наше државе да створи ситни сељачки посед у новим крајевима.

Овако стање несумњиво шкоди привреди и то много више него сама деоба великих поседа. Да је сељак аграрца имао веру у сталност поседа и да му је дата законска сигурност у поседовању, привредна штета, проузрокована самом деобом била би много мања. Да је закупни рок одмах продужен на 10 или 20 година, и једна и друга страна смирила би се и аграрне прилике би се сталожиле и усталиле.

За стабилизацију аграрних односа потребно је сад донети што пре Закон о експропијацији великих поседа, управо Закон о преласку у својину закупљених површина великих поседа и њиме предати сељацима земљу у својину.

То је први и најважнији посао, који чека и Народну Скупштину и Владу.

Али, готово исто тако је важно да се садашња бирократска аграрна реформа ликвидира и упути другим правцем.

Наша држава троши на Министарство за Аграрну Реформу преко 100 милиона динара. Истина, закупнине великих поседника, оштете, привремене ренте и томе сличне обвезе износе преко 40 милиона. А цео остатак расхода троши се зато, што се аграрна реформа води бирократски.

Тај начин рада — чини се, — треба да се продужи. Према предлогу Закона о експропијацији великих поседа и колонизацији, поднесеном од г. Крсте Милетића 1922. и 1923. год. аграрна бирократија остаје и даље. Шта више, експропијације треба да се изврше по овом закону, као да оне стварно нису већ извршене т. зв. одвајањем површина великих поседа у сврхе аграрне реформе, при чему су сопственици, велики поседници, имали право жалбе против одлука Аграрних Уреда, као првостепене власти на Аграрну Дирекцију, те против одлука Аграрних Дирекција на Министарство, па евентуално на Државни Савет. Али тај законски предлог тако је стилизован као да досадашња радња власти не вреди него се изнова почиње, јер нигде прелазним наређењима нису признате досадашње експропијације и додељивање земље.

Поновни поступак био би још од веће штете, него досадашње променљиве методе аграрних власти. Поновни експропијациони поступак и поновно додељивање штетило би привреду а не би створило жељено устаљење аграрних прилика.

А исправке, које би се извршиле евентуално том приликом, не би биле вредне труда а ни утрошеног новца за те сврхе.

Али осим тих одредаба, које прете да унесу понован метеж у аграрне односе, сама финансијска страна откупа експрописаних површина и служба није добро предвиђена. Ја нећу да говорим о величини откупа, откупној цени и евентуалним користима које би могла држава да има, јер сам о томе говорио у првом делу ове расправе, него о самој служби у вези са исплатом накнаде за експрописане површине и наплатом вредности за додељена земљишта.

Према предлогу г. Крсте Милетића, обрачуната накнада исплатиће се сопственику експрописаних површина обвезницама по номиналном износу од 1000 динара, које гласе на доносиоца а носе 5% годишњег интереса. Амортизација вршиће се путем извлачења или откупа. Откуп обвезница вршиће Народна Банка. Ануитетску службу по тим обвезницама вршиће Генерална Дирекција Државних Дугова. Извлачење вршиће се у Г. Дирекцији Дугова.

Исплату накнаде за експрописана земљишта и наплату вредности раздељених имања као и остале послове у вези с тим, врши Државна Хипотекарна Банка. За овај рад признаје се Хип. Банци 1% из 7% интереса који плаћају на остатак дуга сељаци, који су добили земљу.

Наплаћене отплате и интересе одобраваће Држ. Хипотекарна Банка текућем рачуну Ген. Дирекција Дугова са 5%, а из овог приноса исплаћиваће Г. Дирекција Дугова камату по купонима и вршити амортизацију самих обвезница. За пренос грунтовички предвиђа се овај поступак. Пошто Аграрни Уреди обрачунају откупну цену за додељене површине сваком појединцу, интересенту и назначе колику своту има да положи у готовом, а за коју се своту има земља задужити, све то са техничким елаборатима потпуно опремљеним за грунтовни пренос (убаштињење) спроведе Држ. Хип. Банци. А ова ће наплатити од сваког интересента, оно што је дужан положити за примљено имање у готовом, те ће потом писати надлежном Суду, као грунтовној области, да пренесе, односно убаштини додељене некретнине. Суд ће тада у грунтовним књигама, спровести пренос некретнина.

Сад, да посмотримо критички ове одредбе.

Прво пада у очи, како је цела служба око издавања и откупа обвезница, исплате ануитета, као и исплате и наплате откупне цене разбацана на разне установе. И Ген. Дирекција Дугова и Народна Банка и Држ. Хипотекарна Банка учествују у овим радњама. Држ. Хип. Банка скупља отплате и интересе од сељака и ставља их Ген. Дирекцији Дугова на расположење, да би ова исплаћивала камату по купонима и вршила амортизацију обвезница. Али зато Народна Банка врши откуп обвезница. Цела служба финансијска није сконцентрисана а то је велики недостатак ових предлога.

Али има у тим одредбама и опасност по јаван кредит државни за предузимање неких обвеза, на које држава ни у којем случају није приморана да чини и не треба да чини.

Према предлогу г. Крсте Милетића Ген. Дирекција Дугова врши ануитетску службу и амортизацују обвезница а обвезнице су: „Државне обвезнице за експропијацију велелепоседа“. Те би из тог произлазило да су сељчке отплате, дуговане за експрописане површине великим поседницима дуг наше државе великим поседницима.

Међутим ове обвезнице нису државне нити требају да буду. Ген Дирекција Дугова са целом службом око откупа великих поседа нема посла и треба је потпуно елиминисати. Ове одредбе су ушле случајно у законски предлог, јер их је састављао г. Генерални Директор Дугова, који није схватио природу дуга сељака према великим поседницима.

То ће се видети из начина отплаћивања. Обрачуната откупна цена за експрописано земљиште и додељена сељацима плаћа се према предлогу у готовом и то:

до 1000 динара пола у готову а остатак по истеку пола године;

преко 1000 до 5000 динара исплатиће се једна трећина у готову а преко 5000 динара једна четвртина у готову а остатак у годишњим отплатама за 10 година са 7% интереса.

Пошто се откупна цена има рачунати према предлогу према просечној прометној цени у годинама 1910—1915, то суме, које ће дуговати сељаци, интересенти неће прелазити просечно 5000 динара за додељено имање те ће готово $\frac{1}{3}$ целокупне цене бити плаћена у готовом а велики део сељака

платиће и више од половине у готову. Али, остатак дуга биће зајемчен хипотеком, која ће бити забележена у грунтовним књигама а где грунтовних књига нема, суд ће ставити интабулацију за задужење своте на додељене површине. Према томе, исплата откупне цене великим поседницима је потпуно зајемчена и претварање откупних сума у државни дуг а обвезница за откуп велепоседа у државне обвезнице није потребно а није ни оправдано јер би то значило супергарантију државе за сељачке дугове.

Према томе, обвезнице за откуп великопоседничких експрописаних површина нису и не смеју бити државне обвезнице а дуг за откуп великих поседа нити јесте нити се сме сматрати државним дугом кога држава драговољно преузима, јер би то повећало наш државни дуг са више милиарда.

И баш зато, што откуп није државни дуг, целу службу око откупа треба друкчије уредити. Ген. Дирекција Дугова не треба да има никаквог посла са обвезницама за откуп велепоседа него целу финансијску службу: издавање обвезница амортизацију, откуп обвезница, ануитетску службу по обвезницама као и наплату дужних сељачких отплата и интереса на преостатак дуга и исплату оштете треба оставити самосталној установи, која ће све то вршити независно од установа централне извршне власти.

С тога је потребно основати Аграрну Банку са задатком да врши у првом реду целу финансијску службу, око откупа великих поседа а уједно да би обвезнице, издате за откуп великих поседа елиминисали из круга државних обвезница.

Оснивање Аграрне Банке потребно је не само што финансијску службу око откупа треба сконцентрисати у једну установу и што треба прекинути досадашњи бирократизам у спровођењу аграрне реформе, који само ствара расходе а не даје никакве приходе него и зато што Државна Хипотекарна Банка која треба да наплаћује отплате и интересе, да врши исплату накнада и да наређује пренос додељених парцела, није дорасла томе послу. Према предлогу, Држ. Хипотекарна Банка пошто наплати од сваког сељака интересента део откупа у готову, има да пише односном Суду да се пренос додељених парцела изврши у грунтовници са имена досадашњег власника на име новог власника. Таквих интересената има само на територији

Баната, Бачке, и Барање, преко 73.000 а у целој држави преко 207.000. Такав апарат, који би савладао тај задатак, Држ. Хип. Банка нема а она је, сем тога, по природи својих послова сконцентрисана претежно на хипотекарне послове по градовима у старим границама а у овом случају требало би да има разгранату службу по новим крајевима. Она међутим, нема те службе и зато мислим да Држ. Хип. Банка неће бити способна да изврши поверени јој задатак.

Али, осим тих задатака, Аграрна Банка имала би и друге за које Држ. Хипотекарна Банка није овлашћена да врши а које морамо изводити, ако хоћемо да спроводимо исправну привредну и националну аграрну политику у новим крајевима.

Према свима потребама аграрне реформе а и према поменутом предлогу, на максимуму остаје и даље забележена забрана отуђења и оптерећења а сем тога, држава има да задржи право првокупа максимума.

Ко ће да врши то право првокупа? Није важно само да држава задржи за себе право првокупа него потребно је да га искористи с неким циљем. Међутим та се тежња у опште не види из одредаба поменутог предлога. Речено је даље, да држава може ово право првокупа уступити и другој којој институцији.

И ту сад појављује се потреба за установом, као што је Аграрна Банка.

Аграрна Банка је потребна да би искористила право првокупа свих земљишта максимума, која стоје под забраном отуђења, а на чије површине има право првокупа држава. Аграрна Банка би искористила то право, што би продавала максимуме сазреле за продају нашем елементу и што би тиме јачала мали и средњи национални посед у нови крајевима. Ово је од огромне важности за нове крајеве, као што су Банат, Бачка, Барања, Славонија и Словенија, где су велики поседи претежно па према томе и максимуми, у туђинском власништву.

Спроводити национализацију-максимума, јачати мали и средњи посед својим привилегованим положајем права првокупа, то би били задаци Аграрне Банке и она би учинила огромне услуге и националној ствари и држави.

Досадашња политика аграрних власти према максимумима уопште није била добра. Неки министар држао се строго за-

конских одредаба и скидао је забрану отуђења са максимума врло тешко. Други министар био је либералнији и одобравао је пренос и продају не само максимума него и целих великих поседа „са свим теретима и обвезама аграрне реформе“. Зато су стваране конзорције и банке, и капиталистичне групе гледале су да откупе јевтино максимуме да би после препродали сељацима исту земљу са врло великом зарадом и од Министарства тражило се да одобри поновне продаје, јер да земља прелазе у руке сељака. Цео посао доносио је огромне добити купцима. Међутим, ако ико има права да се користи конјунктуром, услед забране отуђења и у вези с тим, сниженом ценом земљишта под максимумом, то треба у првом реду држава или привилегована државна или полудржавна установа, као што је Аграрна Банка, која, ако би и радила са добити, вратила би је у другом облику целини. А ова конјунктура не сме се употребити за богаћење појединаца, него за подизање читавих слојева и класа.

Но сем овог великог задатка око откупљивања и продаје максимума у новим крајевима, Аграрна Банка би имала задатак, да откупљује имања свих оних лица у Јужним крајевима која се исељују и да откупљивањем парцела, заокругљивањем, комасацијом ствара средње поседе и да их препродаје.

Она би уједно могла да настави рад Зиратне Банке. Овакав рад био би несумњиво од користи и за привредно подизање и за национализацију јужних крајева. Стварање модерних средњих поседа дизао би се привредни ниво у тим крајевима а продаја заокругљених имања помогла би наш живаљ.

Само та три задатка довољна су до оправдају постанак и оснивање Аграрне Банке. Својом финансијском службом око откупа експроприсаних површина великих поседа, Аграрна Банка растеретила би Министарство Финансија и Аграрне Реформе и упутила би тај рад правцем, који не би изазивао само нове расходе.

Својом привредном политиком откупљивања и продајом максимума, Аграрна Банка би била од великог значаја за привредно подизање малог и средњег сељачког сталежа и за национализацију земљишта у новим крајевима. И најзад, откупљивањем исељеничких земаља у Јужним крајевима, зао-

кругљивањем парцела, и продајом истих, Аграрна Банка би била од користи за привреду у Јужним крајевима.

Да ли да Аграрна Банка буде државна, полудржавна или приватна установа?

Аграрна Банка треба да располаже са великим капиталом, ликвидним, каквог код нас слабо има. А ако би га тражили, вероватно да би га нашли али код странаца, а стран капитал не би могао вршити, као што интереси наше државе захтевају, ове задатке, особито национализацију аграрну. Зато, због оскудице домаћег капитала и због несагласности учешћа страног капитала са циљевима Аграрне Банке, јасно је да она не може бити установа приватна него државна или полудржавна.

Ако би била полудржавна значи, да би требало допустити учешће нашем капиталу — бар до извесне мере; али у овом као и у ранијем случају постоји опасност да се само великопоседнички капитал ангажује што не би било од користи за циљеве, које хоће Агр. Банка да спроводи.

Зато сматрам, да је најбоље, и циљевима најсходније, да Аграрна Банка буде аутономна државна установа, у чијој управи могу учествовати донекле и заинтересоване стране.

Како да се финансира овако велика установа? Да ли захтева великих жртава од државе? Мислим, да ако би се усвојили моји предлози, да они не престављају велике жртве, него да би оснивањем Аграрне Банке држави се само уштедило.

Годишње троши наша држава само на апарат Министарства за Аграрну Реформу око 50 милиона.

За Аграрну Банку — мислим, — да би држава требала да стави на расположење нешто више од половине ове суме, а то је 30 милиона једном за свагда. Исто би престављао почетни основни капитал Аграрне Банке. Али овај би се могао повећати, што би Агр. Банка добила законско овлаштење да наплати 2% за издате обвезнице за откуп аграрних земаља од великих поседника. Том специалном таксом повећао би се капитал Аграрне Банке и то ако би се откуп вршио према предлогу г. Крсте Милетића (откупна сума износи око 1.600 мил.) са 32 милиона динара а ако би се усвојио мој предлог (откупна сума око 4800 милиона), са 96 милиона динара. Те би капитал износио 72 односно 126 милиона динара.

Но, Агр. Банка би располагала са годишњим приходима, који потичу од разлике у наплаћеном интересу од сељака и

исплаћеном интересу великом поседнику ($7\% - 5\%$) а то је 2% . Ако се претпостави да се од укупне откупне суме за експроприсане површине плати од прилике $\frac{1}{3}$ у готовом, тада ће та разлика у интересу донети према предлогу Министарства годишње око 32 мил. динара а према моме око 92 милиона. Но вероватно је да ће ове суме пре бити веће него мање јер отплате у готовом тешко да могу изнети $\frac{1}{3}$ целе откупне суме.

Исто тако, препродајом максимума у новим крајевима и откупљивањем и препродајом исељеничких земаља у јужним крајевима, Аграрна Банка би зарадила. За ове послове, не би јој требао велики капитал, јер би она била више посредник. Евентуално, требало би јој дати право да изда заложница до 100—1500 милиона динара, које би могла ломбардирати код Народне Банке у случају потребе готовине.

Чиста добит би се делила на Колонизациони фонд (50%), а 50% употребио за резервне фондове, пензиони фонд и за давање хипотекарних зајмова сељацима.

Аграрна Банка могла би да буде врло важна установа са гледишта прихода; ако би се усвојио мој предлог о откупу, а откуп трајао 10 година, тада би она годишње требала да даје држави око *360 милиона динара*, на рачун специалног пореза на имовину великих поседа а која се има одбити од откупних сума. Тај приход би се употребио за исплату наших ратних дугова.

У Управни Одбор Агр. Банке именовано би Министар Финансија једног члана, Министар Пољопривреде и Аграра по једног, Савез Аграрних Заједница (Н. Сад Велики Бечкерек Скопље) три Главни Задружни Савез једног, преставници средњих поседника једног и Народна Скупштина четири — свега 12 чланова. У надзорни Одбор ушли би само преставници Народне Скупштине (4) Главне Контроле (3) — свега 7.

Аграрна Банка морала би имати централу у Београду, филиале у Загребу, Осијеку, Вараждину, Карловцу, Беловару Н. Саду, Вел. Бечкереку, Вуковару, Љубљани, и Скопљу, а према потреби и у другим местима.

На крају, да изложим прегледно користи које би наша држава имала оснивањем Аграрне Банке:

1. наша држава не би признала као свој дуг, дуговане суме за откуп експроприсаних површина великих поседа; из-

давање, амортизацију, ануитетску службу обвезница за откуп аграрних земаља вршила би Аграрна Банка, која би као законом овлашћена државна установа, пружала јемство и држави и јавности, да ће се откуп вршити у оном интересу, у чијем је и започета аграрна реформа;

2. тиме би држава била поштеђена да повећа своје дугове са 2000 до 5000 милиона динара и да без потребе преузима јемство за откуп аграрних земаља; сама хипотека и интабулација на додељене површине довољно су јемство за исплату дужних отплата великим поседницима;

3. држава би уштедела годишње око 50 милиона динара јер чим би се аграрни закон и закон о Аграрној Банци донео, и на основу тих одредаба израдили елаборати за пренос досад закупљених површина у својину и чим би се ови ставили на расположењу Аграрној Банци, Аграрни Уреди, Дирекције, па и само Министарство може се укинути а колонизационо одељење прикључити Министарству Пољопривреде;

4. држава би нашла једном установу, на коју би могла пренети своје право првокупа максимума и преко Аграрне Банке могла би да контролише прелазак ових земљишта у националне руке а да тиме уједно јача мали и средњи сељачки сталез;

5. држава би добила установу, која би откупљивала и преузимала земљишта исељеника у Јужним крајевима и водила активну привредну и националну политику за освајањем земље у овим крајевима.

6. оснивањем Аграрне Банке и усвајањем мога предлога о регулисању откупа и оштете великопоседничке, држава би осигурала себи приход око 3600 милиона динара, који би у годишњим ратама био прикупљен од Аграрне Банке и стављен држави на расположење, те ако би откупни рок трајао 10 година, држава би имала осигуран годишњи приход до 360 милиона динара.

Nekoliko napomena o budžetu

od Apolona Eropkina.

I

Budžet Ujedinjene Kraljevine S. H. S. veoma je komplikovan. Ovo dolazi poglavito s toga što su mnogi pređašnji budžeti zasebnih oblasti, za vreme ujedinjenja Kraljevine, mehanički bili sakupljeni u jednu celinu, ostavljajući u isto vreme i sve svoje individualne osobine, a pod imenom „specijalnih“ budžeta.

Uzaludno je starati se da objasnimo sami sebi i da utvrdimo u čemu je baš ta specijalnost tih budžeta, kako u njihovom prihodnom tako i u rashodnom njihovom delu.

Kao najkarakterističniji primer mogu služiti specijalni porezi. Istina je da poreski sistem koji važi za Srbiju ili Crnu Goru: porezi, sveštenički bir, prirez, porez na ratni dobitak i t. d. ne odgovara sistemu Dalmacije, Slovenačke ili Bosne, gde su porezi sasvim drugojačije podeljeni: realni, personalni i opšti; ali ta razlika nije dovoljna, da se do sada neunificirani porez izdvaja u svojstvu „specijalnog“, pošto je isti u samoj svojoj suštini ne samo opšti, već je i osnovni u svakom izrađenom državnom budžetu.

U isto tako neprirodnom stanju specijalnih poreza nalaze se i državna primanja od pošte, telegrafa i telefona, pošto je i sa najvećom dobrom voljom nemoguće pronaći ma kakve znakove specijaliziranja tih primanja sa obzirom na oblasti. I ta klasifikacija je tim pre čudnovata, što je sam budžet oglašuje pod oznakom saobraćajnih ustanova. Međutim osnovna primanja od saobraćaja železnicom, brodovima i automobilima, sakupljena su u odseku „opšti prihodi“. Treba da primetimo, da je opšta suma tih državnih primanja u budžetu 1924—25 god. iznela 2.088 mil. dinara; a u isto vreme primanja od pošte i telegrafa su iznosila malo više od 400 mil. dinara.

Isti anahronizam važi i za naročiti srpski budžet prihoda od Hipotekarne Banke, Klasne Lutrije, Narodne Banke, Državne Štamparije, od Stočnog Zavoda u Dobričevu, od Državne Ergele u Ljubičevu i t. d., i. t. d.

Već i samo naimenovanje „državnih“ ustanova pokazuje njihov opšte-državni značaj i opšte državni interes; pa i u samoj suštini ta klasifikacija ne odgovara stvarnosti, pošto svi ti prihodi

i od Narodne Banke i od Klasne Lutrije i od Hipotekarne Banke i dr. ulaze u opšte-državnu kasu i apsolutno ne predstavljaju nekakve specijalne prihode samo Srbije.

Ta klasifikacija „specializiranja“ u toliko je netačno izražena u samom budžetu da su, na primer, troškovi iste Klasne Lutrije izvedeni po opštem budžetu Ministarstva Poljoprivrede i Voda; a troškovi Hipotekarne Banke po opštem budžetu Ministarstva Trgovine i Industrije.

Istu neodređenost i netačnost klasifikacije nalazimo i u odseku specijalnih rashoda. Zašto je naprimer ta specializacija bila potrebna za Ministarstvo Pravde, Unutrašnjih Dela, Poljoprivrede i Voda, Šuma i Rudnika, Trgovine i industrije; dok se u isto vreme Ministarstva: Prosvete, Vera, Narodnog Zdravlja, Građevina, za Socijalnu Politiku i za Agrarnu Reformu zadovoljavaju samo jednim opšte državnim rashodima?

Ovo važi, u prvom redu, za rashode Vrhovne Državne Uprave ili Vojske i Mornarice ili Inostranih Dela, koje je apsolutno nemoguće, i pored najveće želje, ugurati u odeljak naročitih troškova za oblasti, toliko su isti opšteg državnog karaktera.

Još je čudnovatije i neobičnije pronaći naročite specijalne rashode u veoma skromnoj sumi od 38 mil. dinara redovnih rashoda i 79 mil dinara vanrednih za Ministarstvo Finansija, kod kojega je sav rashodni budžet izražen u 1924—25 godini u kolosalnoj sumi 1.481 mil. din. Ovde mi vidimo rashode za izdržavanje i Finansijskih Uprava, i Delegacija, i Zemaljskih Katastara i Poreskih Ureda. To su sve rezultati i posledice razdvojenog poreskog sistema, koji je Kraljevina dobila kao nasleđe od rasparsane Dvojne Monarhije

Naročiti budžeti za zasebne oblasti unose ogromnu zabunu u celokupni budžetski sistem Kraljevine, oni ga prave suviše šarenim, te ga je veoma teško svestrano pregledati, i oni stoga zamračuju pravo stanje stvari.¹⁾

¹⁾ Ja se potpuno slažem s tim, da svaki državni budžet može da prati specijalni budžet. Ali u tom slučaju cela konstrukcija tog naročitog budžeta mora biti druga, samostalnija. Naprimer Ruski Budžet (Carski a ne sovjetski) uvek je imao uza se specijalni budžet Ustanove Carice Marije: ta ustanova je u glavnom izdržavala škole i bolnice, koje su bile pod zaštitom Carice. Budžet te Ustanove bio je potpuno samostalan, pošto se Ustanova Carice Marije koristila pravom prireza (marke) na karte svih pozorišta, prestava i zabava, a primala je

Iz budžeta za 1924—1925 god. takvo speciliziranje već je izbačeno i suma specijalnih državnih prihoda sačinjavala je već samo $16\frac{1}{2}\%$ sviju drž. prihoda, dok je u ranijem budžetu ta suma isnosila oko 65% (za budžet 1922—23 god).

Kod budžeta za 1922—23 god. pokušao sam da utvrdim, koliko svaka zasebna oblast donosi državi prihoda i koliko treba troškova: to je jedina korist koju možemo dobiti od specijalnih budžeta za oblasti kraljevine.

Ali i tu je bilo potrebno preduzimati veoma značajne korekture u izračunavanju. pošto, kako nam je poznato, nemaju sva Ministarstva svoje specijalne budžete; Vrhovna Uprava, Ministarstvo Vojno, Spoljnih Poslova. Građevine i Agrarne Peforme imali su jedan opšti budžet Zato sam morao da bi dobio potpunu sliku njihove rashode da rasporedim po oblastima prema broju stanovništva.

Kao rezultate tih izračunavanja dobili smo veoma zanimljivu sliku o učešću svake oblasti u državnim prihodima i rashodima prema njihovim specijalnim budžetima.

	Prihodi	Rashodi	(u mil. dinara) + ili —
Srbija	1.375.9 m. d ✓	2.615 m. d.	— 1.239 m. d.
C. Gora	26.6 "	281.6 "	— 255 "
Bosna i H.	684.7 "	764.6 "	— 115.9 "
Dalmacija	84.9 "	245.8 "	— 160.9 "
Hrvatska i Sl.	1.204.7 ✓ "	968.2 "	+ 236.5 " ✓
Slovenačka	343.6 "	606.2 "	— 262.6 "
Vojvodina	761.4 "	795.7 "	— 34.2 "

Na taj način višak u specijalnim prihodima preko specijalnih rashoda dala je samo Hrvatska. A kako je došlo do tog viška? Prihodima od državnih železnica, koji su bili po budžetu centralizirani u četiri oblasti:

u pojedinim slučajevima prihode od učenja i lečenja; imala je, osim toga, svoja vlastita fabrička preduzeća, kao naprimer čuvenu fabriku karata, koja su bila monopoli Vaspitatelnog Doma za Siročad; i t. d.

Ustanova je imala svoj porezni aparat i svoju kontrolu; zatim svoje naročite službenike, koji nisu bili zavisni od opšte državne vlasti.

Jedino što je vezivalo tu Ustanovu sa Vladom i zbog čega je njen naročiti budžet i bio pregledan od strane zakonskih tela zajedno sa opštim državnim budžetom, to su one dotacije i one novčane pomoći, koje su se određivale u dosta krupnoj sumi Ustanovi Carice Marije a iz opštih državnih sredstava.

Eto takav specijalni budžet je i razumljiv i prirodan, pošto je nemoguće bilo nikakvim drugim načinom vezati ga za opšti državni budžet.

Srbija	405 m. d.
Bosna	117 m. d.
Hrvatska	516 m. d.
Vojvodina	199 m d

I ako se ti prihodi raspodele prema broju stanovništva, onda će na svu Hrvatsku doći umesto gore pomenutih 516 mil. din. svega 227 mil. din., tako da će i Hrvatska po specijalnom budžetu pasti u broj deficitnih oblasti i to sa sumom od 52 mil. din.

Razume se da su takva izračunavanja čisto apstraktna i da mogu služiti samo kao ukazivanje na to, kako je teško za Državu izdržavanje pojedinih oblasti, a u tome se naročito izdvajaju Crna Gora i Slovenačka. Deficit specijalnog Srbijinskog budžeta ne može se izračunati, pošto su u njemu izračunata izdržavanja Ministarstva i Centralnih Uprava, a to sigurno pripada celoj državi.

Isto tako nije zadovoljavajuća i klasifikacija tako zvanih vanrednih rashoda, koja ne odgovara shvatanju o pravilnom budžetu. Već samo ta činjenica, što je na primer po budžetu za 1924.—25. god. od opšte sume drž. rashoda u 10.405 mil. dinara suma vanrednog rashoda 4.402 mil. dinara ili 42% celog budžeta, pokazuje nekoliko anomaliju u njegovom sastavljanju.

Ta se anomalija još udvostručuje, kada doznamo, da u odeljku drž. prihoda, vanredni prihodi sastavljaju sumu samo od 1.559 mil. dinara ili 15% celokupnog budžeta.

Dobija se potpuno neverovatni budžetski apsurd, kao da se 3 milijarde državnih vanrednih rashoda, ili drugim rečima 30% celokupnog budžeta, pokrivaju na račun *redovnih* prihoda.

Ali ako bliže i detaljnije pregledamo zasebne predračune i označavanje tih vanrednih rashoda, onda dolazimo do zaključka, da je pred nama samo neuspela budžetska klasifikacija i ništa više.

Eto u ekspoziciji Ministra Finansija pobrojani su detaljno ti vanredni rashodi za zasebna nadležstva. Pa šta mi vidimo? Od 4 milijarde i više tih rashoda 2.384 mil. dinara sačinjavaju „dodatci na skupoću“.

Ista slika dobija se i kod vanrednih prihoda: u iznosu opštih prihoda stoji označeno 1.383 miliona kao vanrednih, ali je tu uračunata i tako zvana „ažija“ na Carini u sumi 1.363 mil. t. j. doplaćivanje za zlato pošto se carina računa sa tom ažijom iz obzira na pad kursa papirnog dinara.

Ja apsolutno ne mogu da pojmem, čime se ta „ažija“ na carini odlikuje, recimo, od „ažije“ kod monopola. Pa i primanja

od monopola sračunata su takođe sa obzirom na postojeće cene, a ne na one cene koje su bile do rata, — znači da se pad kursa dinara ovde takođe uzeo u obzir. Pa čak, šta više, ažija na carini ne dostiže stvarni kurs zlatnog dinara, a u isto vreme cene za robu, uzimajući tu i monopolsku robu, ne osvrću se ni najmanje na naredbe pretpostavljenih, već samo na uputstva svetskog trga koji sa skrupuloznom tačnošću računa sa svakim kolebanjem kursa valute. I ako naprimer u budžetu stoji, da monopol duvana mora dati državnoj kasi 1.620 mil. dinara, svi znaju vrlo dobro da su ti dinari papirni i da je naravno u toj ceni i ažija na zlato.

I ta skrivena ažija u cenama i kreditima ponavlja se apsolutno u svakoj tački budžeta. Uzmimo naprimer primanja od drž. železnica — 2 milijarde dinara: pa zar se železničke tarife i teretne i putničke nisu dizale već nekoiiko puta sa obzirom na dizanje cena za robu i na pad dinara, pa zar to nije ista ažija?

Ili naprimer primanja od „državnih imanja“; zar su ona izračunata u zlatu a ne u papirnim dinarima, gde se pretpostavlja sakrivena ažija?

Na kraju krajeva šta iz toga sleduje? Da je to najobičnija pojava, a da je zato i sav budžet redovan.

Jedini je izuzetak — neposredni porez, gde, kako nam je poznato, ažija sačinjava za nepokretnu imovinu samo 500‰, a ne 1200‰ kako bi sledovalo sa obzirom na pad kursa dinara. Ali „jedna lasta ne čini proleće“.

I mi dolazimo do zaključka da bi po budžetu 1924.—25. godine, bilo moguće da se opšti, vanredni prihodi svedu na 19¹/₂ miliona dinara (od carina na luksuz, od povlačenja novčanica i od puštanja u opticaj sitnog novca) umesto tamo iznesenih 1.383 mil. din.

Što se tiče specijalnih vanrednih prihoda, budžet ubraja u isti: porez na ratni dobitak i dugovani porez za prošle godine. Ali je i tog sračunato svega 176¹/₂ miliona dinara, te su prema 10¹/₂ milijarde budžeta ti prihodi potpuno neznatni.

Kao vanredni prihod u državnom budžetu obično se smatraju prihodi od kreditnih operacija (zajmovi i emisije) i od kakvih ratnih kontribucija ili reparacija. Ali u budžetu koji mi pregledamo, baš nema tih državnih prihoda od reparacija.

Ja ne mislim niti verujem da prihodi od reparacija uopšte nigde nisu zabeleženi. Mislim da se ti prihodi moraju pokazati u

obračunu Državne Kontrole. U protivnom bila bi to takva anomalija državnog gazdinstva, da se nekoji državni prihodi unose ne samo na nekakav vanredan način, nego na neprirodan način: ne prolazeći kroz državni budžet i ne spadajući ni u kakvu klasifikaciju. Ja se uzdržavam od tačnog ukazivanja na količinu reparacija, koje su predate na raspoloženje državnoj vlasti: u početku je bila pominjana suma $4\frac{1}{2}$ milijardi; a zatim je u „Privrednom Pregledu“ ta suma već bila povišena na 8 milijardi. Ako je ta suma tačna, onda u koliko se povećala opšta suma državnog budžeta? Eto gde bi trebalo upotrebiti računanje i pravila vanrednog budžeta, a nikako ne u nekakvoj fantastičnoj ažiji ili u nekakvim prestarelim dodacima na skupoću, koji su se već odavna pretvorili u redovnu pojavu.

Isto tako i vanredni rashodi su takvi samo onda, kada su *teški* za običan budžet, naprimer rashodi za vođenje rata ili za građenje železnica, flote it.d.

Možda će da mi se stavi pitanje: zar nije svejedno po kakvoj klasifikaciji se provodi državni budžet? Da li će se on nazvati opšti ili specijalni, ili vanredni to nije važno, važne su samo količine poreskih primanja i količine budžetskih kredita, — tu se i nalazi glavni nerv budžeta.

Razume se, država će da postoji, pa ma kako bio klasificiran njen državni budžet, isto tako kako je postajala i onda, kada je sva poreska vlast bila sakupljena u rukama Feudala bez ikakvih budžeta i bez ikakvih klasifikacija.

Ali kada je u naše vreme državni budžet već dobio nekakav određeni izgled, odgovarajući određenim naučnim pojmovima, onda bi bilo čudnovato zvati, naprimer, monopol taksom, a carinu trošarinom.

Nije manje čudnovato zvati opšti budžet specijalnim, a redovni vanrednim.

II.

Osim veoma neodređenog i maglovitog deljenja budžeta na opšti i specijalni, redovni i vanredni, sa granicama koje je potpuno nemoguće shvatiti, svi rashodi države dele se po budžetu u dve grupe: lični rashodi i materijalni rashodi. U budžetu za 1922—23

god lični rashodi sačinjavaju 37%, a materijalni 53% sviju državnih rashoda. Po nacrtu budžeta za 1923—24 god., koji je Narodna Skupština sa malim promenama primila sa 1924—25 god., procenat materijalnih rashoda podigao se već na 62%, a procenat ličnih rashoda ostao je skoro bez promena 38%.

Dakle materijalni rashodi sačinjavaju više od $\frac{3}{5}$ celokupnog budžeta, i pokazani su u veoma krupnoj sumi od 6.8 milijarda dinara, od kojih su 4.9 milijardi redovni rashodi. To je gotovo polovina celokupnog budžeta. Pa kakvi su to rashodi i kakvi delovi ih sačinjavaju?

Po veličini apsolutnih cifara rashoda izdvajaju se Ministarstvo Finansije, Vojno i Mornarice i Saobraćaja, koji iznose 4.3 milijarde dinara. Eto te ćemo kredite pregledati detaljnije, da bi tačnije utvrdili prirodu tih rashoda.

Za Ministarstvo Vojno i Mornarice krediti se određuju za sledeće svrhe:

1. Nabavka ljudske hrane. 2. Nabavka stočne hrane. 3. Ostale provijant. potrebe. 4. Odećne potrebe. 5. Ogrev. 6. Osvetljenje 7. Kirija, nameštaj, transport i dr. 8. Artilj. tehnič. troškovi. 9. Inžinjer: tehnič. troškovi. 10. Avijatika. 11. Sanitetski troškovi. 12. Vanredni i sitni rashodi.

Ovde je slika materijalnih rashoda najtipičnija i ne izaziva nikakvih sumnja: to su sve neophodno *nužni* rashodi za izdržavanje armije, bez kojih ne može da opstane ni jedna zemlja.

Ali pregledajući materijalne rashode Ministarstva Finansija, mi vidimo, da po suštini oni ni malo ne odgovaraju navedenim rashodima Ministarstva Vojnog, te ako je moguće i naimenovati ih kao materijalne rashode, apsolutno je nemoguće označiti ih kao neophodno nužne. Istina je da su ti rashodi veoma veliki i da za monopol, naprimer, u budžetu 1924—25 god. iznose 1.225 miliona din., ali, u isto vreme, u odeljku prihoda monopola stoji suma od 2 335 miliona dinara. Na taj način, po tim materijalnim operacijama u rezultatu se dobija pozitivni saldo u veličini 1.110 miliona dinara.

Zar nije jasno, da priroda tih materijalnih rashoda nema nikakve veze sa rashodima neophodno nužnim, kao što su rashodi vojni i mornarice?

Rashode i prihode monopolske daje nam sledeća tablica:

	Rashodi	Prihodi	Saldo
1. Uprava i Monopol duvana	825 m. d.	1.620 m. d. +	795 m. d.
2. Monopol soli	88.5 "	300 " +	211.5 "
3. Monopol petroleuma	32 "	130 " +	98 "
4. Monopol taks. maraka	19.8 "	22.95 " +	3.45 "
5. " žižica	17.5 "	162 " +	144.5 "
6. " cigar papira	21.5 "	100 " +	78.5 "
7. " saharina	0.25 "	0.5 " +	0.25 "
	<u>1.225 m. d.</u>	<u>2.335</u> +	<u>1.110</u>

Ja mislim, da su materijalni rashodi za monopol, i to za kupovanje robe, za utrošak, za prenos i t. d. čisto *operacioni*, koji se u budućnosti nadoknađuju i to, kako smo se uverili, skoro duplo.

Drugo je pitanje: u koliko je to zadovoljavajuće i u koliko je rentabilno za državu da vrši te operacije trgovačke prirode. Ali to leži van granica budžeta, i sačinjava zadatak organa državne kontrole. Nama je pak važno da utvrdimo, da mi ovde imamo nov oblik materijalnih rashoda — *operacione* rashode.

Slične su prirode i materijalni rashodi Ministarstva Saobraćaja: ovde se takođe ti rashodi pokrivaju i u konačnom rezultatu donose državi pozitivni saldo. Upoređujući pak zasebne rashode sa prihodima te ustanove mi ćemo dobiti:

	Rashodi	Prihodi	Saldo
1. Direkcija Rečnog Saobraćaja	39 m. d.	15.65 +	11.75 m. d.
2. Uprava Autom. Saobraćaja	12.66 "	2.10 —	10.55 "
3. Državna Železnica	1 526.66 "	2.359.65 +	833 "
4. Eksploatac. Šuma	10.23 "	10.69 +	0.46 "
5. Radionica u Nišu	59 "	49.35 —	9.65 "
6. Direkcija Pomorsk. Saobrać.	8.98 "	0.9 —	8.8 "

Kako vidimo, pozitivno saldo daju samo državne železnice i Direkcija rečnog Saobraćaja. Eksploatacija šuma daje ništavan prihod. I naposljetku ostala preduzeća su deficitna. Zašto su baš ona deficitna, to opet ne ulazi u zadatak ovog članka; mi samo beležimo fakta.

Treba primetiti, da i pozitivno saldo državnih železnica ne ide potpuno na raspoloženje državi, pošto Ministarstvo ima i druge rashode na račun tog istog saldo, i to: za izdržavanje Ministarstva 4.45 mil. dinara: za troškove Direkcije za građenje novih željeznica 106.5 mil. dinara. Ali i to nije sve, pošto sasvim nije uzeta u odzir isplata interesa i amortizacija onih dugova i kapitala, koji su uloženi za građenje železnica.

Ma kako bilo, ali svakako su ti materijalni rashodi — rashodi *eksploatacioni*, koji se ponova vraćaju u državnu kasu u obliku državnih prihoda.

Dakle, tri najglavnije grupe državnih materijalnih rashoda, za izdržavanje armije, za državne monopole i za saobraćaj, dele se na neophodno nužne, operacione i eksploatacione. I ako poslednja dva oblika državnih materijalnih rashoda liče jedan na drugog, prvi oblik, t. j. nužni rashodi, nemaju nikakve veze sa njima. Pre bi se mogle naći u njemu po neke opšte crte sa rashodima za izdržavanje državnog činovništva i unutrašnjeg administrativnog aparata, koji su pak rashodi ubrojani u red ličnih rashoda, pošto se činovništvo isplaćuje novcem a ne stvarima, i samo se brine za opstanak i obezbeđenje svojih *materijalnih* potreba. U vojsci se pak o tome brine država.

Na četvrtom mestu po velečini materijalnih rashoda stoji Vrhovna Državna Uprava i to: prvo — rashodi za državne dugove, i drugo penzije i pomoći. Nerazumljivo je zašto se baš ti rashodi ubrajaju u red materijalnih? A naročito rashodi za penzije. Ako se ta čisto novčana izdavanja mogu klasificirati u svojstvu materijalnih rashoda, onda je nerazumljivo zašto se pak novčana izdavanja činovnicima smatraju kao lični rashodi? Ispada tako, da dok je činovnik u službi on prima platu koja se zove lična; ali čim on ode u penziju njegova je penzija već materijalna plata, ma da je on prima u efektivnom novcu (a ne stvarima) kao i činovnik.

Uopšte ti državni rashodi u gotovom novcu, nikako nemaju veze sa pojmom materijalnih rashoda, pa ma to bila penzija ili isplata državnih dugova. Ja razumem, kada bi se ta isplata vršila u stvarima, kao naprimer reparacija. To bi bio tipičan materijalni rashod. Ali isplata u novcu nikako ne podpada pod klasifikaciju materijalnih rashoda.

Taj će nesporazum biti još jasniji, ako uporedimo izdavanje penzija sa izdavanjem invalidske novčane pomoći. Izgleda da je teško izvesti ma kakvu principijalnu razliku između ta dva potpuno slična oblika državnih rashoda; a međutim, u isto vreme kada se penzija klasificira u budžetu kao materijalni rashod, izdavanja invalidske pomoći u sumi oko 300 mil. dinara ubraja se u lične rashode.

Po relativnoj veličini materijalnih rashoda, osim onih ustanova koje smo već pomenuli, skreću pažnju još i Ministarstva:

Građevina, Pošta, Šuma i Ruda, Poljoprivrede, Narodnog Zdravlja i Inostranih Dela.

Pa ipak suština tih materijalnih rashoda nije ni iz daleka slična. Razume se da su rashodi Ministarstva Građevine, Ministarstva Nar. Zdravlja u glavnom materijalni, u koliko se oni odnose na podizanje novih ili popravku starih zgrada, ili troškova za lečenje bolesnika.

Rashodi pak za izdržavanje pošte, za preduzeća šumska i rudarska i za razna državna imanja, to su rashodi eksploatacioni.

Što se tiče rashoda Ministarstva Inostranih Dela, ma da je procenat materijalnih rashoda za isto najviši i iznosi 92%, ipak se ti rashodi ne slažu sa pojmom o materijalnim rashodima, pošto predstavljaju novčanu isplatu razlike u kursu za celo osoblje u inostranstvu. To su sve ista, tipična novčana izdavanja kao i penzi-nerska i isdavanja za državne dugove.

Veoma je zanimljivo da ispitamo, u koliko se celishodno vrše, prema budžetu, eksploatacioni rashodi. Još jednom napom- njemo, da mi samo operišemo sa ciframa budžeta "1924—25 g. i ne ulazimo u delokrug kompetencije Državne Kontrole.

Privredne Ustanove	Prihod	Rashod
1. Drž. Hipotekarna Banka	5 803 000	6.279 731
2. Klasna Lutrija	9 169 215	10.295.695
3. Narodna Banka	30.000.000	— " —
4. Drž. Štamparija	26.893 530	26.657.634
5. Drž. Fabrika Svile	36.095.000	24 066.605
6. Svilarstvo u Vojvodini	2.500 000	572.323
7. Tkaonica ćilima u Bosni	13 575 000	7.738.478
8. Tkaonica beza i vezova u Bos.	1.728.050	1.480.500
9. Šumski proizvodi u Bosni	50.000 000	15.128.820
10. Rudnici i majdani u Bosni	228 090 750	208.634.336
11. Senjski Rudnik	63.000.000(?)	23.864.560
12. Od rudnika Vrdnik	20.800 000	17.510.175
13. Od šuma: Hrvatska:	59.714 000	16.248.605
Slovenačka:	5.107.000	1.369.849
Vojvodina:	10.254 000	3.321.630
14. Dobričevo stoč. Zavod	251.000	931.700
15. Topčider	1.457.600	1.070.783
16. Ergela u Ljubičevu	260.300	1.716.000
17. „Belje“, po M-vu Finansija	169 677 000	144.584 511

18. „Topolovac“, po M-vu Finans.	6 650.400	6.264.830
19. Šume železn. Direkcije	10.690.000	10.231.854
20. Žel. Radionica u Nišu	49.350.000	59 066 543

Prema budžetu 1922—23 nisu pokazane zasebno eksploatacije: Rudnika u Slovenačkoj, Solane u Bosni, Kosančića, ergele Karađorđevo i Narodnog Pozorišta. A među tim ti podatci su veoma interesantni, pošto su pojedina preduzeća od tih pobrojanih bila deficitna

Sva pobrojana državna preduzeća razbacana su po raznim resorima: te ako su, naprimer, šumska proizvodnja ili rudnici po svojoj specialnosti ubrojani u Ministarstvo Šuma i Rudnika; ili ako su Dobričevo i Topčider i ergele ubrojane u Ministarstvo Poljoprivrede, to je potpuno razumljivo. Možemo takođe rasumeti zašto je Hipotekarna Banka u resoru Ministarstva Trgovine, gde je sakupljen uopšte sav nadzor za kreditom.

Ali kad vidimo kredit za eksploataciju šuma u Železničkoj Direkciji, ili imanje „Belje“ i „Topolovac“ u Ministarstvu Finansija, — sumnjam da to odgovara ma čemu

Ako se pak oduzme ta nesrećna eksploatacija šuma od Žel. Direkcije, onda će se prihod od državnih šuma pod iskusnijom upravom veoma povećati. Ja ne mogu da dam mišljenje o stvarnom stanju eksploatacije tih šuma po ciframa budžeta; opet, dakle, ponavljam da je to stvar državne kontrole o izvršenju budžeta, i izveštaji iste su mi nepoznati. Ali su budžetske cifre zadovoljavajuće. Cifre eksploatacije rudnika i majdana nalaze se u mnogo gorem stanju. One su se pogoršale, ako se uporede sa prošlim predračunom, pošto su po predračunu 1922—23. god, rudnici i majdani u Bosni morali dati oko 27¹/₂ mil. čistog prihoda; sada je pak taj prihod sračunat na manje od 20 mil. Isto tako stoji i sa rudnikom „Vrdnik“ u Hrvatskoj: pre se računao sa prihodom oko 4 mil., sada oko 3 mil. dinara. Te cifre i nehotice izazivaju malo sumnje: da li se zaista eksploatacije tih državnih preduzeća nalaze na potrebnoj visini?

A šta da kažemo o onim preduzećima koja su, zna se, deficitna? Pre svega ja apsolutno ne razumem cifre prihoda i rashoda za Klasnu Lutriju. Kako je poznato po zakonu, čist prihod od Klasne Lutrije ide na raspoloženje Ministarstvu Poljoprivrede za određene ciljeve. Među tim taj prihod po budžetu računa se kao

specijalan budžet Srbije za Odsek „Drž. Privreda“ u sumi 9.169.215 din. U isto vreme rashod za Klasnu Lutriju računa se u Ministarstvu Poljoprivrede, ali već u *opštem* predračunu i to u sumi 9.465,695 din. redovnih i 830.000 din. vanrednih. U mesto čiste dobiti, na taj način je dobiveno negativno saldo, ma i po raznim predračunima, ali iz jednog državnog džepa?

Uopšte taj prihod od operacija Drž. Klasne Lutrije veoma je problematičan: predamnom su naprimer cifre njenog prometa za za 1923. i 1924. god.

Za 1923. god. bilo je svega prodato 950.000 celih srećaka i stavljeno je Gospodinu Ministru Poljoprivrede na raspoloženje $4.581,432\frac{3}{4}$ dinara. Prema planu lutrije za 1924. god. trebalo je da se izda na „zgoditaka“ — 51 300.000 dinara. Cena cele srećke je bila određena 80 dinara, i računajući u okrugloj cifri, po primeru prošle godine, broj sviju prodatih srećaka na 1 mil. komada, dobićemo godišnji obrt Klasne Lutrije od 80 mil. dinara. Ako se pak čista dobit, kako stoji u budžetu Ministarstva Poljoprivrede, od Klasne Lutrije računa 9.169,215 dinara, onda dobijamo razliku — od 20 830,785 dinara (80.000.000) — (50 300 000 + 9 169,215). Sigurno, ta razlika, ti 20.830,785 dinara i rečima „dvadeset miliona osam stotina hiljada sedam stotina osamdeset pet dinara“ — otići će na organizacijske rashode Klasne Lutrije.

Sada se postavlja pitanje: da li je u opšte rentabilna ta državna operacija? Uzeti od stanovništva 80 miliona, sa tim da im se izda u obliku zgoditaka 50 miliona i od zadržanih 30 miliona da se preda državnoj blagajni 9 miliona, a 21 milion potrošiti za organizaciju lutrije, — sumnjam da to odgovara principima pravilnog poreskog sistema, kao i pravilnog državnog kredita.

Ista sudbina snalazi i operacije Drž. Hipotekarne Banke: od prihodnih po prošlom budžetu, — sa 5 mil. prihoda i 2.2 mil. dinara rashoda, one su se pretvorile u deficitne, sačuvavši 5.8 milion dinara, ali povećavši rashod do 6.28 mil. dinara. Uzrok takvog skoka rashoda nije poznat; ali ja mislim, da je nemoguće, taj deficit pre baciti, makar u neznatnoj sumi koja ne dostiže $\frac{1}{2}$ mil., na račun Državne blagajne, pošto operacije te kreditne ustanove, moraju same sebe da isplaćuju prema osnovnom principu svakog bankarskog kredita. U protivnom slučaju to neće biti kreditna ustanova, već dobrotvorna.

Prihod Narodne Banke pokazan je u sumi od 30 miliona dinara. Sve troškove Narodna Banka kao akcionarska ustanova vrši za svoj račun. Ipak, ma da se po bilansu Narodne Banke za 31. Decembar 1924. god. računa „Državno učešće u zaradi“ u sumi od 32.977,692 dinara, to je po „računu izravnjanja“ od istog datuma ta „zarada“ već smanjena na 21,848.446 dinara, pošto je „odbijeno za račun Države oko 11 miliona dinara troška oko izrade novčanica.“ Između ostalog treba primetiti, da se po bilansu od 1. decembra 1923. god. zarada Države računala u sumi od 39.8 miliona dinara, a trošak države oko izrade novčanica samo u sumi od 1.4 miliona dinara.

Uz to nemoguće je ne obratiti pažnju na tu činjenicu, da se sva ta „zarada“ i Banke i Države stvara isključivo od običnih bankarskih operacija, i to: od interesa na menice; od interesa na zaloge; od interesa po državnom zajmu i od sitnijih prihoda za „razne poslove“. Od deviznih operacija, koje vrši Narodna Banka po nalogu Ministarstva Finansija i koje su po obračunu za 1924. godinu došle do kolosalne sume 1.109 mil. dinara, za 612 mil. dinara više nego prošle godine, ni Banka pa ni Država nisu zaradili ni jedne pare.

U Ministarstvu Prosvete između drugih rashoda: za Akademiju Nauka, za Univerzitet, za Muzeje, za Nastavu, za Biblioteke i dr. nalaze se dva velika rashoda: za Državnu Štampariju — 26.66 mil. dinara i za Pozorište — 28.68 mil. din.

Nesumnjivo je da se te dve ustanove sa obzirom na njihove zadatke mogu ubrojati u narodnu prosvetu. Ali pak od ostalih kredita za Prosvetu ti se krediti odlikuju time, što su to rashodi prometni, t. j. u odgovarajućim ciframa stoje i u prihodnom delu državnog budžeta. Uz to treba primetiti da u budžetu Ministarstva Prosvete oni zauzimaju krupno mesto, zauzimajući skoro 1/10 celokupnog kredita toga Ministarstva.

Kako nam je već poznato iz prethodnog, Državna Štamparija sama sebe isplaćuje pa čak i donosi mali prihod državni u iznosu 0.236 mil. dinara.

Što ce tiče Pozorišta, ona sama sebe ne isplaćuju. Na žalost budžet ne daje u tom pitanju tačnih cifara. Ali naprimer po prošlom budžetu Narodno Pozorište u Beogradu stoji sa deficitom od 3.60 mil. dinara; u Zagrebu od 1.90 mil. din. i u Ljubljani od 0.90 mil. din. Razume se te cifre nisu velike za celokupan

Državni budžet. Ali tu se javlja čisto principijelno pitanje: kada državna štamparija, pa čak i tako mala preduzeća kao tkaonica ćilima i beza i vezova, umeju sama sebe da isplate, onda zašto Narodno Pozorište ne ume to da postigne? Pa neka su to nadležstva i veoma važna i korisna za stanovništvo. Ali zar su na primer železnice ili pošta i telegraf manje korisni za celu zemlju? Oni se pak sami isplaćuju i ne terete državnu kasu. Zašto Narodno Pozorište mora da bude izuzetak?

* * *

U ovom kratkom članku, pregledali smo oblike materijalnih rashoda drž. budžeta i detaljnije smo se zadržali na njihovom operacionom delu. I mi nalazimo, da su u tu grupu materijalnih rashoda uneseni toliko razni, protivorečni i nejednorodni rashodi, da zbog toga oni ne sačinjavaju jednu celinu, već konglomerat drž. rashoda.

Jasno je da su oni, koji su sačinjavali tu klasifikaciju, imali pred očima jedan cilj: da izdvoje u budžetu rashode *lične*, pa čak i još uže uzeto — rashode za izdržavanje *osoblja* Ministarstva. Svi pak ostali rashodi nagomilani su u opštu gomilu materijalnih. Dovoljno je napomenuti, naprimer, da su svi „rezervni krediti“ u iznosu 120 mil. din. ubrojani u materijalne, ma da se iz rezervnih kredita može trebovati i za lične rashode.

Strogo govoreći, u materijalne rashode drž. budžeta u užem smislu mogu se ubrojati sledeći rashodi, koji su opšti za sve ustanove i sva nadležstva i Ministarstva: nabavka kancelarijskog materijala i nameštaja; poštanski i telegrafski troškovi; biblioteka, knjige, novine, ogrev, osvetljenje, kirije, razne sitne opravke i izdatci, putni i službeni troškovi.

Suma tih čisto materijalnih rashoda nije velika, i, po budžetu naprimer za 1922-23. god. sačinjava svega samo 12% sviju državnih rashoda.

Ovom obliku čisto materijalnih rashoda potpuno se približuju i nužni rashodi vojnih i mornaričkih ustanova za izdržavanje armije i mornarice.

Svi rashodi operacioni i eksploatacioni moraju se zasebno izdvojiti u glavnom zbog toga, što oni predstavljaju u državnom budžetu prometne sume, koje se nalaze ne samo u pasivi već i u aktivu i po samoj svojoj ideji moraju ne samo da isplaćuju sami sebe, već i da donose Državi neku dobit, inače oni gube svaki *raison d'être* u sistemu državnih rashoda.

Zar u stvari nije jasno da armija i mornarica ne mogu sami sebe da isplate po drž. budžetu, pošto su ciljevi i zadatci armije sasvim drugi. Ali šta bi mi naprimer rekli, da monopoli ne isplaćuju sami sebe, kada je sam cilj i zadatak monopola baš u tome da pribave Državi izvesna novčana sredstva? Isto se može reći o rashodima za eksploataciju raznih državnih preduzeća: država u takvom slučaju samo zastupa privatnog preduzimača, misleći da će ona ispuniti tu eksploataciju bolje i korisnije za stanovništvo. Razume se, da pri toj eksploataciji država, isto kao i svako privatno lice, mora da vrši neke nabavke i rezerve *materijala*, potrebnih sa tu eksploataciju. Ali to još ne sačinjava državne materijalne rashode, pošto inače, za opstanak i potrebe same države kao takove, ti rashodi nikako nisu potrebni: rashodi za armiju potrebni su za državu, pošto ona bez istih ne može da opstane; ali, rashodi, naprimer, za nekakvo imanje, ili za nekakvu eksploataciju šume i t. sl. nisu nikako potrebni Državi, pošto ta preduzeća ne sačinjavaju sastavni faktor samog opstanka Države.

Pa šta više, čak i takve korisne ustanove po' sve, kao naprimer železnice ili pak rečni park, i one nisu obavezni faktor državne uprave, pošto ta uprava može biti i privatna. Ako država uzima ta preduzeća u svoje ruke, onda ona mora vršiti eksploataciju istih na takav način, da bi to dalo više koristi za stanovništvo, nego što bi je ono imalo od privatne eksploatacije. U protivnom to neće biti mera korisna po sve, već samo jedna vrsta državne samovolje.

Eto zašto se ti operacioni i eksploatacioni rashodi ni u kom slučaju ne mogu smatrati kao materijalni *državni* rashodi, pošto je njihova priroda potpuno privatna.

Ne treba zaboraviti da se državni budžet ne sastavlja tako isto kao privatni: ovde se ne regulišu rashodi po prihodima, i, obratno, veličina poreze zavisi od veličine državnih rashoda. Ali kad je to već tako, onda je razumljivo, da se sastav i veličina drž. rashoda imaju veoma marljivo da prouče i ocene, da se ne bi stanovnici opterećivali suvišnim porezima. Nije to bez uzroka i razloga da je jedno od osnovnih i svetih prava narodnog predstavništva njegovo budžetsko pravo. U državnom budžetu ne mogu biti izlišni rashodi, pošto svakom drž. rashodu odgovara Drž. porez. Pa ako drž. budžet dopušta operacione i eksploatacione rashode, onda samo kao prometne sume, koje svakako

moraju same sebe da isplaćuju, pa i da donose neke olakšice platcima poreze. Ti rashodi imaju samo oblik državnih, pošto su oni potpuno privatni po svojoj suštini. I kao što domobranci ili komite ne mogu zameniti redovnu vojsku ili vojne operacije, tako isto i drž. preduzeća ne mogu i ne smeju da stanu na mesto državnih rashoda. Ona moraju imati svoje naročito mesto u državnom budžetu u svojstvu potpomagajućeg surogata drž. poreza.

Što se tiče novčanih izdavanja Države, ili za isplatu svojih dugova, ili izdavanja penzija i novčane pomoći, ili razlike u kursu valute, ovde čak ne može biti nikakvih sumnja u klasifikaciji, pošto se novčano gazdinstvo time i razlikuje od naturalnog, što ono zamenjuje materijalni robni promet sa novčanim: ne mogu ja reći da sam nekome platio materijalom, kada sam mu platio novcem?

ЧЛАНЦИ.

Питање производње шећерне репе и шећера код нас.

Поведена акција још из претпрошле године, која се протегла кроз целу прошлу годину и нашла једну завршну тачку у конференцији произвођача репе и фабрика шећера на дан 28. фебруара т. г., довела је решење овога питања, прешавши преко прве етапе, на једну тачно одређену тачку. Одавде ће се несумњамо решити у неком извесном правцу. Нама се чини, да је то могло све другаче да буде. Нама се чини, да је оно већ могло имати једно своје корисно решење. Али морамо ипак одобрити и опрезност и постепеност. Ми ћемо доцније нагласити, шта је требало чинити, у колико то нама изгледа оправдано, па да ово питање има већ једно корисно решење. У сваком случају морамо констатовати, да је ово питање у свом правилном развоју решавања према томе којим се и каквим путем пошло, не упуштајући се за моменат, којим и каквим је путем требало поћи. У току расправљања и преко стручних органа и дневних листова ра-

светљени су многи моменти, који су иначе били или мало познати или завијени мраком. Ни рад ни добра воља нису недостајали у почетку нити произвођачима репе, нити фабрикама. Нажалост оваква ситуација није остала не поремећена све до краја прошлогодишње сезоне. Стара пракса није се могла искоренити.

Ослањајући се на оно, што смо раније износили у својим расправљањима, ми морамо констатовати, да тржиште шећерне репе у овој години није било у стању да реши ово питање корисно, како бисмо пожелели. Оно је по нашем мишљењу у доношењу темељног корисног решења ипак од пресудног значаја.

Пре но што пређемо на изношење појединих момената, да изнесемо извесне констатације.

1. Према реферату, који је изнет пред конференцију од стране председавајућег, светска производња шећера се овако кретала у 1920—1924. год.

	Европа	Канада и Сједињене Државе	Укупно
	у милионима товара		
1920 год.	227,9	81,3	309,2
1921 „	237,7	73,0	310,7
1922 „	278,4	48,7	327,1
1923 „	277,3	65,6	342,9
1924 „	348,0	67,3	415,3

Повећање производње у години 1924 према години 1920 износи 34,46%. Ово повећање износи према 1923. год. за 21,11%.

2. Чехословачка као наш најјачи увозник шећера имала је за исто време овакво кретање производње сировог шећера:

(Извештај Чехословачког Министарства Пољопривреде)

1920 год.	7,231.679	товара
1921 „	6,629.334	„
1922 „	7,360.034	„
1923 „	10,010.429	„
1924 „	12,307.992	„

3. Производња шећера код нас у том времену била је (реферат).

1920 год.	220.114	товара
1921 „	247.051	„

1922 год.	335.050	товара
1923 „	417.445	„
1924 „	1,273.827	„ (ову цифру узети са резервом, јер податци још нису дефинитивно сређени).

ру узети са резервом, јер податци још нису дефинитивно сређени).

Приближна цифра наше годишње потрошње у шећеру је око 530—600.000 товара. Према томе остало би за извоз око 650—750.000 товара. Према свему овоме светска производња шећера је дала више у години 1924 према години 1923 21,11% или 72,4 милиона товара. У истој години је произведено у Чехословачкој више 2,297.563 а код нас 856.382 товара.

4. Према прорачуну, (изнетом на конференцији од стране једног пољопривредника) а на основици садашњих конјунктура, рентабилност гајења шећерне репе у упоређењу са гајењем кукуруза и пшенице стоји овако по хектару:

Шећерна репа:

Припремање земље, сетва, нега, вађење и чишћење, превлачење до вагона поједном хектару око 6.380 д.

Средњи принос од 200 товара у репи à 40 дин. (са резанцем више 200 дин. као вредност одсе- ченог лишћа као храна стоци)	Свега 8.200 д.
дакле чист приход око	<u>1.820 д.</u>

Кукуруз:

Припремање земље, сетва, нега, берба, пренос кукуруза и шаше и дулека око 2.230 д.

Средњи принос 5000 кгр. у клипу à 150 дин. товар, одговарајућа количина шаше, пасуља и дулека као узродице око	8.900 д.
дакле чист приход око	<u>6.670 д.</u>

Пшеница:

Припремање земље, сетва, нега, жетва, пренос и вршај око 1.910 д.

Осредњи принос у зрну 14 товара à 350 дин. више 1000 кгр. сламе à 50 дин. товар око	5.400 д.
дакле чист приход око	<u>3.490 д.</u>

У кратко чист принос је **Лука Ћеловић**
БЕОГРАД

код репе	1.820 дин.
код кукуруза	6.670 „
код пшенице	3.490 „

5. У прошлој години била је утврђена као минимална цена по товару репе 30 дин. не рачунајући ту ма какве бенефиције т. ј. то је била најнижа цена, која се имала исплатити произвођачу при предаји репе. У овој години произвођачи репе траже да та цена буде 60 дин. Са прорачунатим осталим бенефицијама ова би цена изнела око 85,50 дин. Поред осталог они ову тражњу базирају и на цени шећерне репе у Чехословачкој, Аустрији и Мађарској. Али и с обзиром на њену рентабилност према пшеници и кукурузу. У Аустрији се плаћа по томе један товар репе са 6 кгр. шећера, у Мађарској 7,50 зл. круна (око 90 дин.) а у Чехословачкој 20 кр. (око 37 дин.) и уз то 50% резанаца, 3 кгр. конзум шећера, 0,25% меласе и вештачка ђубрета (Прохаска). Фабрике нуде као откупну цену за ову годину 25,95 дин. т. ј. 3 кгр. шећера без трошарине по данашњој цени, или цени кристала, која би била у октобру, новембру и децембру ове године, а са осталим бенефицијама у исто улази и 40% сирових или 2% сувих резанаца бесплатно франко фабрика, што износи око 46,50 дин.

6. Према реферату проценат шећера је био у Немачкој у кампањи 1924—25 по првим анализама 14,50% према просечном 15,50% у предходној кампањи (1923/24) и 17,06% у кампањи 1922/23 год.; у Чехословачкој у 1924 год. 17,65% у 1923 18,90%; у Пољској у 1924 око 17%, у 1923 16,06%, Чукаричка фабрика у 1924 15,08%, у 1923 17,02%, у Белгији је стање у тим годинама остало непромењено, а у Италији је тај проценат мањи у години 1924 према 1923. год. Према реферату фабрика главно зло лежи у малом проценту шећера наше репе и то за 5—6 кгр. од товара репе, а експлоатација у Чехословачкој је 16 кгр. По реферату представника Министарства Пољопривреде и Вода код нас је била у прошлој години експлоатација у белој роби 10,53 и 4,7 меласа.

7. Из реферата се не виде продукциони трошкови шећера.

8. По реферату фабрика шећера, кампања из 1924 год. донеће губитке фабрикама од око 180 милиона динара.

Све наведене констатације саме собом траже да буду размотрене.

1. Светска производња шећера дала је у прошлој години више шећера за 72,4 милиона, а 85 милиона товара према просечној годишњој производњи 1920—1923. Сама европска производња дала је према години 1923 више 70,7 милиона према просечној годишњој производњи 1920—1923 82,74 милиона товара.

Како у светској тако и у европској производњи види се послератно постепено повишавање производње шећера све до прошле године. Ово је по себи и логично и разумљиво. Прошла година је испала из оквира ове постепености. Овоме могу бити узрок или необично повољна година за квантитативну производњу сировине или увећане површине за производњу сировине, или пак и једно и друго. Према податцима које имамо за Чехословачку и за нашу Краљевину излази, да су оба момента играла главну улогу.

У Чехословачкој је било под репом:

год.	хектара	принос у товарима	просечни принос у товарима
1920	209.423	47,805.367	228,2
1921	219.963	40,761.551	185,1
1922	210.031	52,401.492	249,5
1923	232.433	60,243.689	221,9
1924	302.681	77,232.467	255,1

Код нас је било под репом:

1920	15.685	2,043.772	130,72
1921	16.961	1,885.116	112,54
1922	19.981	3,126.885	162,59
1923	28.653	3,732.734	101,27
1924	55.000	12,340.381	222,00

Количине добивенога шећера су изнете напред.

Увећавање светске производње шећера мора значити свакако, — слично ће овоме бити и у светској производњи добро пласирање шећера. Дакле мора се претпоставити одговарајуће потраживање, односно потрошња, те би се морало и претпоставити, да она до прошле године не би у свему била квантитативно задовољена.

Но овако нагло повећана производња шећера мора имати утицаја на досадашње цене шећера и она их има. Али ми не верујемо, да ће ниже цене шећера што умањити крајње ефикасности фабрика у погледу зарада. Може се мање зарадити по килограму али у укупности та зарада требала би бар да је у старом оквиру. Поред тога не треба се обазирати на прву навалу у понуди, а нарочито у овако обилној години као што је прошла. Најбољи је доказ код нас цена шећеру у почетку прошлогодишње кампање и садашња цена. Данашње цене су много чвршће и у нашим и ван наших граница. Ми све ово хоћемо пре да схватимо као враћање ка нормалном, изузимајући земље које се почињу појављивати као извозници.

Али прошлу годину треба сматрати као изузетну, ако ништа друго, а оно бар по подобности саме године за обилно давање квантитативне сировине. Према томе има разлога очекивати и пад цене репе.

2. Нема сумње, да је за нас врло важно, да је Чехословачка у прошлој години произвела више 2,297.563 тавара шећера према години 1923. Ово је у толико још важније, што ћемо и ми подмиривши целокупну своју потрошњу својим шећером, моћи извести око 856.382 тавара шећера. Несумњиво је, да је то огроман успех наше акције с претпоставком, да се тај шећер и извезе. Велики би био успех наше акције и онда, да смо том годином и само задовољили своју потрошњу у потпуности. Неминовно је, да овде мора наступити сукоб на нашем интерном тржишту шећера између нашег и чешког шећера, који се и највише увозио. Прво то, а друго вишак нашег шећера преко наше консумпције и вишак чехословачког шећера из прошлогодишње кампање са количином која се код нас неће увести услед саме конкуренције са нашим шећером, има некуда да одлије или евентуално да остане чак и као резерва, ако би то и у колико би то било могуће и имало оправдања у погледу трговачких калкулација. Ми не сумњамо у успех нашег шећера на нашем интерном тржишту у конкуренцији са до сада импортираним. За то нам дају разлог услови нашег тржишта, као и досадашњи услови производње сировине. Ово питање другаче изгледа на тржиштима ван наших граница. Ту је оно потпуно мутно за нашу индустрију шећера. Наша се индустрија шећера први

пут сада појављује као извозник у већем обиму. Она се први пут појављује на тржиштима ван граница. Где су и која су то тржишта, шта је урађено да се на њих у конкуренцији изађе са успехом, да се она задобију, да се она прошире и т. д. Све су то питања за сада мутна, неодређена и не решена, бар уколико је нама познато. Оно, што се раније није свршавало, сада се не може за моменат свршити. Ово изазива после оправдану зебњу фабрика. Наше је мишљење, да је требало имати већ одавна решена извесна основна питања и тачна гледишта бар принципијелно. О овоме ће бити доцније речи. По нашем мишљењу нема разлога тој зебњи. Наша је производња шећера већ на таквом степену, да се нешто мора учинити за њен даљи напредак и успех. И о овоме ће бити доцније речи.

3. Производња шећера код нас је од 1920. па до 1923. постепено расла. Али није никада била у положају да задовољи нашу годишњу потрошњу, а о каквом значајнијем извозу није могло бити ни речи. Прошла година изменила је из основе то стање. Она је дала готово три пута више шећера од предходне године. Ми би смо били склони, да ово схватимо као последицу дубљег схватања свог положаја у целокупној народној производњи и биланса годишњег од стране фабрика, а још више произвођача репе, положаја, који је многоме постао јасан. Ми би смо били склони, да схватимо, да је та изражена воља и снага за стварање, изражај и снаге и воље за напредак у пољопривреди и њеној продукцији с једне стране, а с друге бар до некле изражај бар колико толико задовољених изгледа у рентабилитету гајења шећерне репе. Све то, а нарочито повољна година, дали су оволики вишак у производњи и репе и шећера. Под нормалним приликама овај вишак продукције не би могао постићи никада ову висину на истим површинама са истим капацитетом. Ово потврђује и најобичнији прорачун. Под репом је било 55.000 хектара. Просечни принос до прошле године почевши од 1920. је 126,78 тавара по хектару. Према томе би се с правом могла очекивати и производња од око 6.972.900 тавара. Ова количина сировине имала би дати око 767.019 тавара шећера (експлоатација 11%). Ова би количина потпуно задовољила нашу потребу и тек нешто би преостало за извоз или би

остало као резерва за идућу годину. Догодило се обрнуто. Просечни принос по хектару је далеко већи, без мало два пута, те је одговарајући томе и много више шећера добивено. У сваком случају произвођач сировине за ово није крив. Он није тај који је предње рачуне, рецимо баш рачуне фабрика, пореметио. У сваком случају њему може бити пријатна оваква ситуација. Поред тога у овој појави имамо један моменат расправе о плодности наших земаља. У тој години наше земље под репом са припремањем земље каква је, и негом усева, каква је, дале су готово исто толико по јединици површине (за око $\frac{1}{7}$, мање), колико и Чехословачке са тамошњом припремом земље и негом репе. Али није ово усамљени случај. Прошле године, била је иста појава и код кукуруза, а претпрошле код пшенице. То су све дале те исте, тако зване „исцрпљене земље“, којима многи много пута парадирају због незнања, несхватања, погрешног схватања или тенденције. Нису оне то никада биле, нити су данас. Све су то још младе земље. Друго нешто ту недостаје. Друго нешто се ту испољава у необично јакој мери. Али овде није место том расправљању и ми задовољавајући се предњом напоменом прелазимо за сада преко тога питања овде.

Када се узме у обзир прикупни капацитет наших фабрика од 100 дана и доведе у везу са количином репе, која је била у очекивању на основу засејаних површина, имамо да констатујемо, да су фабрике оставиле само око $\frac{1}{8}$ незадовољеног капацитета од 100 дана. Овде се не може оспорити ни схватање ни добра воља. Принос је могао бити и већи од наведеног просечног приноса. У том случају би и та осмина капацитета била задовољена. Колики су пак били стварни приноси видели смо. Фабрике су се нашле пред једним фактом, који нису очекивале, нити су га могле очекивати на основу искуства и можда по неких погрешних схватања о каквоћи наших земаља. Па ипак то њихово такво схватање не може се њима приписати, већ ћуди нашег поднебља.

4. О рентабилности гајења шећерне репе према осталим културама, а специјално према кукурузу и пшеници ми смо у више махова расправљали и путем штампе и живом речи. Напред изложене калкулације и закључак у том погледу потврђују оно, што смо и ми износили. Култура шећерне репе

не доноси ни близу ону ренту под условима досадашњих цена репе, какву ренту доноси пшеница или кукуруз. Величина ове разлике у рентабилности зависи од многих околности а специјално од тржишних цена и пшенице и кукуруза. Те цене регулише тржиште, те ће према томе оне бити час веће а час мање. Ово пољопривредник мора имати у виду стављајући захтев у погледу цене шећерне репе. Ако узмемо у обзир баш и у Чехословачкој, просечни принос репе по јединци површине за последњих пет година т. ј. 227,76 тавара и просечни принос пшенице или јечма (ове земље долазе у обзир код репе пре него друге, а нарочито јечмене) и то пшенице 14,96, јечма 15 тавара по јединци површине и узмемо цене у обзир, имаћемо овакав преглед рентабилности културе репе: репа по фабричној цени од 20 круна даје по хектару око 8200 дин. Пшеница даје по хектару а 252 кр. више одговарајуће количине сламе (30 тавара) а 15 дин. око 8275 дин. Свакако вредност сламе може бити већа са посве појамних разлога, те би ова цифра се могла попети и до око 9175 дин. па и преко тога. Код јечма имамо на основу истог прорачуна око 8—9000 дин. Ови бројеви јасно говоре. О неком особитом непосредном рентабилитету културе шећерне репе ни тамо не може бити говора. Али она се тамо гаји ипак у тако великим размерама. Много су веће друге користи од ње. О овоме смо ми у ранијим расправљањима опширно говорили. Тежити је само, да разлика непосредног њеног рентабилитета према другим културама не буде осетна. Овим не мислимо да кажемо, да је понуђена цена репе код нас на оправданој висини исто тако, као што није ни затражена. У нашим ранијим расправљањима ми смо износили различита гледишта и пропозиције, желећи тиме да се избегну што више каламитети тржишта у погледу цена, а у циљу да створимо и осигурамо нашој индустрији потребну сировину на солидној основици. На жалост закони тржишта су остали и остаће увек као такви. Не може се рећи, да се није у много чему успело. Могло би се можда и више успети. Наше је било да добијемо сировину. Ми смо је већ добили. Наше је сада, да је очувамо. Остало ће се већ све регулисати после мањег или већег колебања и повијања на једну или другу страну. Једно је у целом овом питању јасно, а то је, за сада се још

не зна колико је потраживање сировине на тржишту. То је остављено на вољу фабрике. Ово је на први поглед по све логично и јасно. Логично је и јасно са гледишта продукције и трговине. Али ово питање добије другачи изглед са гледишта народне привреде, са гледишта државе, државних и народних финансија, са гледишта годишњег биланса. Фабрике шећера су у неку руку у монополисаном положају према сировини. Они су једини купци. Њихове калкулације их нагоне, да се у том монополисаном положају ангажују само онолико, колико је то највише потребно, па да дођу до највиших зарада. На то им иду и многе околности на руку. Доста је само да напоменемо заштитну царину. Али државни и народни интерес тражи, а нарочито код нас, да њене фабрике раде пуном снагом, не губећи у укупности ништа од својих зарада у упоређењу са зарадама при мањем ангажовању. То има пуног и смисла и оправдања. Али за сада не постоји ништа, што би дало повода да тако и буде. Остављено је доброј вољи, која на тржишту репе мора изгубити свој значај, како за произвођача сировине, тако и њеног купца. Купац је потраживач. Његово је потраживање неодређено. Он може потраживати да задовољи свој пун капацитет али само $\frac{2}{5}$, $\frac{3}{5}$ итд. према својим калкулацијама. Само због тога је и могло доћи до тога, да купац на тржишту шећерне репе понуди у овој години 25,95 дин. по товару репе. Док је у прошлој години плаћао и преко 30 дин. Ми не можемо да схватимо нашу шећерну индустрију и њену улогу другаче, него онако, каква треба да је. Ми не можемо акцептовати гледиште, да је то једно обично шпекулативно предузеће као и свако друго. Али ми стичемо мишљење према многим знацима баш као да би требала само то да буде. Нема оправдања овако понуђеној ниској цени. У томе се огледа већ нешто. Фабрике имају данас толико шећера, да са још неком незнатном количином у овој години имају да задовоље домаћу потрошњу. За сировину се могу побринути како знају и умеју одбацујући своје најбоље произвођаче или их и придобијајући овим или оним путем. У колико ово све има оправдања нема разлога расправљању. Оно је јасно по себи. Али из овога излази, да фабрике још немају озбиљну намеру на експорт. И ту, са те тачке гледишта оне би остале у једној неактивној пози-

цији, чисто шпекулативној. Ми не знамо, да ли би то долазило од њиховог још неоријентисања можда, или нека нам се не замери, од недовољне способности њихових водећих фактора. О недовољности текућег новца не може бити речи, нити би пак имало каквог оправдања. За последњих пет година фабрике су имале толике огромне зараде, да је то довољно било за двоструки капацитет а немо ли оволики. Ако га стварно нема, онда то документује нашу предњу поставку, или се наши терени и границе сматрају само као објекти чистог експлоатисања. Ми у то нећемо да верујемо. Ако су се фабрике нашле пред једном неочекиваном појавом експорта, онда су у сваком случају за осуду, што нису припремиле потребан терен. Ми смо у својим ранијим расправљањима јасно указали на пут, којим треба ићи, па да се имају увек здрави основи. Изгледа, да се на то није нико обазрео. Ми незнамо да постоје какве нарочите бенефиције за извезени шећер. Њему је то преко потребно ради успешне конкуренције на страним тржиштима. Ми незнамо још, да постоје премије за пун капацитет онако, како смо то раније износили. Тим премијама смо хтели, тако рећи, само помоћи и за произвођача репе и шећера. Око 600.000 тавара извезеног шећера значило би око пола милијарде увежених динара. За наш биланс и динар ово није за подцењивање. Фабрике ће имати права, кад кажу, да то још није регулисано можда. Ја мислим, да би то ипак могло бити регулисано, да су пошле правим путем и на време. Мислимо тако. И ово би био један аргумент за по неко напред изнето гледиште. Прасе се не гоји пред Божић, нити се и једно овако гломазно питање решава на парче, да се тако изразимо. Сваки и најмањи посао тражи организацију. Она је још више потребна новим подухватима. Ако би фабрике и у овој години имале свој пун капацитет бар за 100 дана, онда би то био најјачи утук свију претпоставки и најјачи доказ енергије, воље и рада, најјачи доказ способности и смишљености, наш најјачи успех у решавању шећерног питања. Ми лично, по свему судећи, не очекујемо такав моменат. Биће нам врло пријатно, да будемо у томе демантовани.¹⁾

¹⁾ *Напомена.* Истина је, да има извесних података, који хоће донекле и да демантују ово овакво наше гледиште. Хоћемо да их наведемо. Према царинској статистици извоз шећера је отпочео тек у септембру прошле године. До тога месеца у тој години он је био раван нули. Од тада се он овако креће:

Као што смо већ раније рекли ми неможемо очекивати неку нарочиту непосредну рентабилност културе шећерне репе. Није она ни у Чехословачкој тако особита, па свакако ће такав случај бити и код других земаља јаког експорта шећера и производње репе. Али ми можемо с правом очекивати приближност у рентабилитету у упоређењу са другим културама, кад већ тржиште не дозвољава другачије решење. Ми морамо овде да скренемо пажњу још на једну околност. У питању су баш сами прорачуни при извођењу закључака из упоредних калкулација. Цене пшенице су се само у овој сезони (август—март) кретале од око 300 па до близу 500 дин., кукурузу од 80 па до преко 200, тако да ових дана стоји опет око 180. Шта је сад овде права цена за калкулацију? Ми можемо узети средњу цену, али је питање је ли то баш права. И та средња цена ће бити свакако испод 200 за кукуруз. Дакле обиље у продукцији има необориво дејство на висину цене у вези са потраживањем. И ако би, претпоставимо, произвођачи репе избацили из свог плодореда репу због њене цене и проширили за толико културу кукуруза или пшенице, то би толико

Септембар	1924. год.	10	вагона
Октобар	" "	97	"
Децембар	" "	173	"
Јануар	1925. "	173	"
Фебруар	" "	223	"

укупно 676 вагона, у укупној вредности од 89.4 милиона динара.

Ово износи око бар $\frac{1}{10}$ приближног могућег експорта према раније изнетим цифрама. Из ових бројева види се, да експорт нагло расте. Био он организован или не, он је ту, те према томе многе раније изнете наше поставке или гледишта о понеким стварима овим се самим демантују у многеме. Али ако узмемо у разматрање чињеницу, да је шећер код нас у почетку кампање био толико пао, да тај пад није могао имати оправдања на нашем тржишту, па ма колика била продукција, мора се доћи до уверења или фабрике нису имале потребног текућег новца па су ту потребу журиле да задовоље, или нису имале довољно простора за смештај. Ово друго може најмање важити. Али ако је овако ниска цена у првој периоди кампање била последица недовољности новца, ми би смо могли потражити и исти разлог у овако нагло увећаном експорту, који може трајати само дотле докле и потреба за текућим новцем. Те према томе и експорт може добити други изглед. Ми мислимо овако. Ми желимо да увек строжије мислимо, и гледамо у понеке ствари строго, пре то, него ли да се разочаравамо, Ми молимо да нам се за ово не замери. Ми највише волимо да нас прилике и стварност будућа демантују.

исто било за кукуруз или пшеницу, колико кап воде у мору. Шта су 55 хиљада хектара за просторију од преко 2 милиона хектара под кукурузом или близу милион и по под пшеницом. Истина је да су то најбоље земље, али тим даље није ништа речено с обзиром на укупну производњу. Као и свуда и увек не може се рачунати унапред на неке фиксиране цене на тржишту пољопривредних производа. Обилне и плодне године повећавају производњу под иначе осталим истим условима, али тиме по правилу обарају цену. Обрнуто је неподесних година. Увек је ту извесна нивелација. И када пољопривредник мора да сноси последице кретања цена других усева услед самих тржишних закона мора и код репе.

И о овоме мора произвођач да поразмисли стављајући своју цену. Али о овој нивелацији нису изгледа ни фабрике повеле рачуна. Оне су се просто речено, изгледа, уплашиле навале репе у прошлој години. И полазећи са те, свакако максималне продукције репе одређивали су јој цену, што је свакако једна грешка.

5. У прошлој години била је утврђена цена 30 дин. најмање, али је уз то била дата и могућност, да она може бити знатно већа. Ми налазимо, као што смо то и раније доказивали, да је 30 динара по товару репе сувише мало било под тадашњим околностима и условима калкулације. Али ми нисмо закон, нити можемо дириговати нити пак наређивати тржишту. Али шећер је пао чак и на 14 дин. а данас је око 16 дин. и то са цене од преко 20 дин. Свакако да ово значи нешто.

Тражење 60 динара по товару репе је претерано опет. Зашто, види се из досадашњих излагања. Претераност ма са које стране била, нема оправдања.

Неможе се ни од кога тражити да ради а да од тога нема ништа, или евентуално чак и штету. Расправљајући раније о цени репе ми смо желели, да се то и правилно схвати. Када смо тада по најбољој савести, нашли је око 50 дин. по товару тада, она под данашњим околностима не може бити никако већа, већ мања. Тада је шећер био 18—20 дин. а сада је био 14—16 дин. Кога би кривио пољопривредник, рецимо, за цену пшенице баш у овој и прошлој години. Она је била око 300 али и близу 500 дин. Ја имам своје личне опаске

за понеке крајеве. Лепо се даје запазити то код народа. Чим је прошао једне године добро са пшеницом, рецимо, у погледу цена, он одмах за идућу годину њу сеје више. Тако он схвата то. Тако схвата ту он своје интересе. Али се врло често догађа све другаче у идућој години, да не речемо готово редовно. На крају његова тежња за што већом зарадом је и потпуно оправдана. Његово упућивање рада на свом газдинству у том правцу је посве логично. Како ће на крају све бити, решава година и пијаца.

Како стоји са ценом репе и њеним рентабилитетом у Чехословачкој изнели смо раније. Овде скрећемо само пажњу на то, јер су се произвођачи на ту цену наслањали. Цена од 7.5 зл. круна дакле око 90 дин. је за наше прилике апсурдна исто тако, као што је и понуђена од 25,95 дин. сувише мала. Ми не смемо претеривати. Ми не смемо на првом кораку напретка сами себи стављати бране и враћати се натраг. Ово важи и за произвођаче и потрошаче робе. Мора се ту тражити обострана увиђавност и интерес а понајпре интерес свију нас. Ипак овим не мислимо да оспоравамо ма чије право нити то уопште можемо. Најбоље је и најкорисније, кад се питања решавају у хармонији. Изгледа на жалост, да сувишна ангажованост око ових интереса то за овај моменат није дала.

6. Питање процента шећера наше репе је свакако врло важно. У том погледу фабрике испољавају стално своје негодовање па у погледу цена чак се и везују за ово, бранећи своју ниску цену малим процентом шећера. Морамо признати да ово питање до сада није темељно расветљено. Далеко смо од тога, да оспоравамо наводе фабрика, али се исто тако не можемо помирити с тим да наше поднебље и земља даје такав проценат шећера, какав се често наводи. То не стоји у логици ствари. Не може пољопривредник одговарати за проценат шећера у репи после месец или два и т. д. пошто је извадио из земље и предао, или чека да је преда. Зашто не може одговарати разуме се по себи. Репа га сама троши на своје одржање као жив организам. Та брига, да то не буде припада фабрици. У ово се пољопривредник не може да упушта, нити има ма каквог оправданог разлога за ово. Када би се завело плаћање репе по количини шећера, ми верујемо, да би се фабрике довеле у мало незгодну ситуацију.

Али овакво плаћање репе изгледа за сада је немогуће због самих техничких разлога. Када се узму у обзир раније наведене цифре процената, не добија се тако страшан резултат, какав обично фабрике износе, бар судећи по овим цифрама и по неким нашим сазнањима.

Тај проценат стоји овако:

	1922/23	1923/24	1924/25
Немачка	17,06	15,50	14,50 (прве анализе)
Пољска	—	16,06	око 17
Чехословачка	—	18,90	17,65
Чукарничка фабрика	—	17,02	15,08

Ми жалимо, што немамо података и за остале наше фабрике. Али и ове две цифре много говоре.

Ми смо готово ту у оквиру те високо гајене репе. 15,08 наших неразликују се много од 15,50 немачких, а 17,02 наших нису баш тако далеко од 17 пољских или 17,65—18,90 чехословачких. На крају крајева ту се на првом месту мора и година узимати у обзир, када се хоће да тиме брани теза цене. Ми имамо сазнање да проценат наше репе може бити много већи. Министарство Пољопривреде и Вода са својих побуда а опет поводом питања цене репе анализирано је репе на количину шећера, чини нам се у години 1921. испитивани примерци су узети са разних тачака и испитани у разним државним лабораторијумима (Београд, Љубљана и Загреб). Репа је била, колико се сећамо у почетку септембра. Добивени су неочекивани резултати. Најнижи проценат је био око 17 а највиши преко 20, Када се узме да је то био почетак септембра, онда се тек може добити права слика квалитативне способности продукције репе наших земаља и поднебља. Фабрике имају права приговора и жалбе на лошу експлоатацију. Али треба испитати, где лежи узрок томе, да ли у неподесној култури, или у неподесној преради или у великом међувремену између вођења репе и саме прераде. Ми смо склони да верујемо више у ово последње но у ма што друго. Морамо ипак признати да споредне соли при експлоатацији играју огромну улогу и стварају много меласе али не бисмо смели рећи, да су у садашњици културе репе произвођачи баш ти кривци или евентуално само они. У сваком случају то треба савесно испитати исто тако као и проценат шећера,

да бисмо имали чисту ситуацију и да зло тамо, где је, и лечимо и не говоримо прилично произвољно.

7. Из целокупног реферата и пропозиција и прорачуна фабрика не виде се нигде продукциони трошкови по једном килограму шећера, бар ми је нисмо могли нигде уочити у потпуности. Ми ово не можемо да схватимо. Фабрикама не може да оспори нико њихову зараду, која има пуног оправдања. У решавању овога овако важног питања ово је морало имати првокласни значај. Одатле полазећи могле би се извести све остале потребне калкулације. Али већ следећа тачка баца мало светлости на ово.

8. По реферату фабрика предвиђа се губитак из прошлогодишње кампање око 180 милиона динара. Ми мислимо, да је и једно и друго учињено само зато, да би се оправдала понуђена цена од 25,95 дин. О каквом губитку код нас не може бити ни речи. Може бити само речи о величини добитка, на коју су фабрике навикле за ово неколико година по ослобођењу и уједињењу. Али нека ми се дозволи примедба, све ипак једном треба и мора да уђе у свој нормални колосек. Ако би за по неку неактивност или погрешно вођење ствари фабрике и долазиле у какву незгодну ситуацију, мислимо, да су саме томе узрок. О овоме смо раније већ говорили.

После свега изложеног да изведемо закључак.

Тржиште није решило цену репе како је било очекивати. То решавање оставимо ипак њему, јер су данас обадве стране свесне свог положаја на тржишту шећерне репе. Али индустрија шећера и производња шећерне репе није само питање фабрика и произвођача већ и једно важно државно и народно питање. Државни и народни интерес је, да фабрике раде сваке године бар приближно пуним капацитетом најмање од 100 дана. Тај капацитет треба и мора се задовољити. Мала осцилирања, која произилазе од године, морају се дозволити. То морасмо и раније истицати и сада га истичемо. Модус да се то „мора“ постићи јесте прогресивно оптерећење незадовољеног капацитета у извесним границама и то прогресивно. Средства за ово узета из трошарине на више произведени шећер према стању из претпрошле године, када је решавање овога стања истакнуто на дневни ред. Прошла година не би могла послужити за основицу. На овај начин би се створила

тако рећи на извесан начин само помоћи. Наш стални пун годишњи капацитет представља један јак нов извор. Регулисано ово питање на овој основици регулисаће само сва остала питања. Решити с тим заједно и питање субвенција за извезени шећер ма у ком то виду било. Код овако решеног овог питања и тржиште репе добија много конкретнији вид. Не може се претпоставити, да ће фабрике тако лако одбацити своје најбоље произвођаче репе и потражити лошије или и почетнике, али ако би и то хтеле, нека им буде: али онда немају права жалити се на квалитете и квантитете и друге каламитете, што све спада у њихову интерну економну политику.

Садање стање произвођача и купаца репе хоће мало размишљања.

Због цене репе разишли су се у овој години произвођачи и потрошачи репе. Не упуштајући се у друге анализе ми хоћемо да истакнемо један момент. Произвођачи репе су представили приличну организацију фабрике, у погледу куповине већ јаку, бар у моменту закључивања. Ако произвођачи остану доследни и пусте се у агитацију, фабрике могу остати без репе.

Ово се може пренети и на неколико кампања. Фабрике ће бити принуђене да попусте. То попуштање може бити усвојено или не. Ако не буде усвојено и поштујући принцип нашег слободног интерног тржишта, оне на крају морају ликвидирати. Сада се могу поред многих појавити и произвођачи репе као купци са најбољим изгледима. Тада би велики део индустрије шећера прешао у друге руке и ставило се на задружну основицу. На тај би начин претераност с једне стране могла самој њој шкодити.

О значају капацитета наших државних фабрика ми смо у нашим ранијим расправљањима („Недељни Преглед“) довољно говорили и стали на једно јасно гледиште. Оне су регулатори у државним рукама а на нашем интерном тржишту шећера. Тако треба да је. Овде се у исто време мисли на њихов свакогодишњи пун капацитет. Тако треба да је и то може бити.

Мита Ђ. Николић.

Uvoz uglja i carina.¹⁾

Prije nekoliko dana pozabavljena je bila sva naša privredna i ostala štampa, a poimence sva naša industrija, sa pitanjem potaknutim sa strane ministarstva šuma i ruda, odnosno sa strane nekih ugljenika, glede zavedenja uvozne carine na sve vrste ugljena i na koks, s razloga znatno smanjene potrošnje u zemlji i jake konkurencije stranog ugljena, u prvom redu engleskog i zatim madjarskog, i jer je usled uvih okolnosti naša domaća proizvodnja ugljenih rudnika zapala u tešku krizu.

Pretežni deo privredne i ostale štampe izjavio se je najodlučnije proti ovoj nameri, a mi nemamo razloga a da se ne izjavimo odmah uvodno ovoga članka, da se sa ovim općim mnjenjem privrede u celosti poistovetujemo. Držim pak, da je svakako od koristi i široj javnosti u kratko prikazati dalekosežnost i zamašnost ovoga pitanja, te ovo pitanje sa gledišta privrednog, saobraćajnog i socijalnog u potanji pretres uzeti.

Uvodno svega valja uočiti razliku između našeg domaćeg mrkog uglja i uglja inostranoga visoke kalorične kapacitete a tim u vezi i sve one tegotne posledice koje bi za svu našu domaću industriju i potrošnju uvedenjem uvozne carine za sve vrste uglja nastale.

Naš domaći mrki ugljen ima snagu između 4500 do 5500 kalorija. Isti je ugljen prožet i zasićen znatnom količinom sumpora, usled toga je nepodesan za ležanje na stovarištu i podvrgnut je konstantnoj opasnosti samozapaljenja, na zraku se već za nekoliko nedelja rastvara odnosno raspada i konačno preostaje i od najvećeg komada sitan ugalj i prah, koji ako ne potpuno bezvredan a ono je bar za 50% svoje vrednosti izgubio. Sva ova svojstva najosetljivije tangiraju svaki industrijski pogon, a takozvanoj sezonskoj industriji, nabavu i upotrebu toga ugljena sasvim onemogućuju i isključuju. Ovolko glede kemičkih svojstava našeg domaćeg mrkog uglja, a nastavno ćemo izneti razliku između domaćeg i inostranog uglja u pogledu racionalne upotrebe i tim skopčanog prosperiteta svakog poduzeća.

Jedan vagon prvoklasnog kamenog uglja inostrane provenijencije danas stoji od prilike 7000 dinara na mestu potrošnje, Nije

¹⁾ S obzirom na veliki značaj ovoga pitanja, mi rado dajemo mesta članovima koji se njime bave.

od potrebe iztaći, da ovaj ugalj potpuno izgara i da u najgorem slučaju na pepeo i šljaku 10% otpada. Računajući vagon od 10.000 kila to znači, da je sagorelo punih 9.000 kila uglja a tek jedna desetina ostala je neizrabljena, odnosno, da je dotično poduzeće za 9.000 kila ugljena platilo 7.000 dinara t. j. 80 para po kilogramu.

Cena jednom vagonu (10.000 kg.) boljeg domaćeg uglja varira između 4.500 do 5.500 dinara te stoga za slučaj, koji želimo izneti, uzimamo prosečnu cenu koštanja od din 5.000. Od naših u kalkulaciju uzetih 10.000 kila domaćeg uglja izgoreva u najboljem slučaju do 7.500 kila, dok ostatak, dakle potpunih 25% otpada na pepeo i šljaku. Tačnim proračunavanjem dolazimo do rezultata, da je naš domaći ugalj uslijed prednavedene razlike kvalitete za 25 do 30% skuplji od inostranog, prem onaj prvi ima 7 a drugi oko 5 hiljada kalorija. Već ovaj prvi izvod jasno dokazuje koja je razlika u rentabilitetu upotrebe jednoga i drugoga u govoru stojećeg uglja koju golemu ulogu ovaj inostrani ugalj usled toga igra u sveukupnoj kalkulaciji poduzeća i u mogućnosti konkurencije i jeftinije izrade svojih produkata naprama jednakim produktima inostranstva.

Prelazeći sa materijalne na tehničku stranu, t. j. na uređaj gotovo beziznimno svih naših industrijskih preduzeća, to valja znati da su sva ova preduzeća uređena sa ložionama namenjenim za potrošnju ugljena visoke kalorije i da bi pregradnja i preuđenje tih ložiona (roštilja, rostova) u pretežnom broju iziskivala tolike goleme novčane žrtve, da ih mnoga poduzeća nebi bila u stanju provesti.

Iz ovih već do sada navedenih razloga jasno proizlazi, da je naša industrija neminovno vezana uz upotrebu prvoklasnog inostranog uglja i da bi nemogućnost upotrebe ovoga ugljena urodila najtežim posljedicama po ovu industriju, po ovu našu i onako samo teško se podržavajuću i u neprestanim trzavicama se nalazeću industriju, koja bi uslijed uvođenja uvozne carine na inostrani ugalj, morala zapasti u još goru i težu krizu i od one, u kojoj se već i sada nalazi. Ali ne samo da bi uvođenje uvozne carine ubitačno delovalo na samu industriju, koja je usled svjetske konkurencije primorana da izradjuje svoje produkte na najjeftiniji i najracionalniji način, već bi time stradavalo i sveukupno naše pučanstvo koje će svaku robu plaćati skuplje, i to robu inostrane konkurencije, kojoj će još uvek ostati dostatan razmak, da sa

uspehom konkurira našoj industriji a ipak skuplje prodaje svoju robu, nego što bi to bio slučaj, kada se nebi uglju dozvolio i nadalje neotešćan i slobodan uvoz u našu državu.

Na ovom mjestu ne smijemo pustiti svida i sam način nabave uglja kao i mogućnost iste kod svih industrija ali po gotovo kod one, koja je uz tanovitu sezonu vezana. Uzevši u prvom redu naše šećerane — osam na broju — koje se već davno prije započinjanja radne kampanje, za celo vreme kampanje moraju snabdjeti sa celom potrebom uglja i uzevši nadalje da ove šećerane za vreme kampanje potroše ukupno do 12.000 vagona ugljena, to nastaje imperativni zahtev, pravovremene nabave takovog ugljena koji mesecima može ležati a da ne podleži nikakvim vremenskim uplivima i opasnosti samozapalenja, dakle da se nabavi prvoklasni inostrani ugalj, budući da naš domaći mrki ugalj ni u jednom niti u drurom smeru ne odgovara. Što bi ali značilo prisiliti naše šećerane na upotrebu inostranog uglja sa naplenom uvoznom carinom? Neminovno poskupljenje šećera, ovoga neobhodno potrebnoga predmeta opće prehrane pučanstva s jedne strane, a s druge strane ponovno nastupanje inostrane šećerne industrije na našim tržištima od koje smo se sredjivanjem prilika tek nedavno, bar donekle mogli odhrvati. Budući da se naš domaći ugalj ne može mesecima sačuvati na skladištu, to bi htijući upotrebiti domaći ugalj, isti morali nabavljati u času potrošnje, t. j. u samo vreme kampanje. Usporedimo li gore navedeni broj vagona uglja potrebnih za sve šećerane i dodamo li onu silnu količinu potrebnih vagona za vreme radne kampanje za dovoz šećerne repe i suprotstavimo li ovu sumu vagona naprama našem ukupnom voznom parku, onda puštajući s vida sve ostale istodobne potrebe na vagonima dolazimo do zaključka, da je to stvar nemogućnosti da bi naš saobraćaj — a eventualno i mnogo bolji saobraćaj od našega — ovoliko zadaći udovoljiti mogao. Šteta pak koja bi nastala zastojem poslovanja usled neimanja pogonskog materijala u pravo vreme nije samo ogromna u pogledu materijalnom, već eventualno još veća u pogledu općem narodno-gospodarstvenom. Sumnjamo, da bi se samo i jedno poduzeće našlo, koje bi se usudilo na tako riskantnoj bazi poraditi.

Slične ili jednake okolnosti kao kod industrije šećera nalazimo i kod drugih industrijskih preduzeća, koje okolnosti jasno dokazuju

kakove posledice iz namjeravanog opterećenja inostranog uglja visoke kalorične vrednosti uvoznom carinom nastati moraju.

Prelazeći na proizvodnju koksa, to je općenito poznato, da se koks za loženje u našim domaćim plinarama proizvadjaju u sasvim nedostatnoj količini a i to samo iz inostranoga uglja. Produkcije metalurgičnog i industrijskog koksa ali u opće nema, pa prema tome nema ni potrebe zaštite. Uvedenjem carine na ovaj koks opet bi sama naša industrija pogodjena bila, te bi joj se i tim onemogućila konkurencija sa inostranim produktima.

Prema vestima, koje su se već do sada raznašale u predmetu carinjenja inostranoga uglja, pročula se je i ta, da postoji namjera podvrći carini samo onaj ugalj koji ima ispod 6.000 kalorija. Ovakav uvjet i postupak pokazati će se u praksi nemogućim, jer se na temelju jednostavne pregledbe nikada neće moći po carinskim organima konstatovati, koliko koji ugalj ima kalorija. Prema tome će se morati iz svakog vagona ili šlepera vaditi mustra i ovu slati na analizu, što neće biti samo na štetu preduzeća, koja ugalj nabavljaju (usled gubitka vremena i troškova), već će osobito štetno delovati i na ukupni saobraćaj, budući da će vagoni čekajući posledak analize općem prometu ustegnuti biti. Općenito je nadalje poznato, da jedan te isti ugalj analiziran u raznim laboratorijama pokazuje najraznolikije analitičke podatke te tako pored vanredne štete po privredu, neće nikada postojati sigurnost ispravne analize.

O razmstranju ovoga celoga pitanja ocarinjenja uglja inostrane provenijencije, ne možemo propustiti da se ne osvrnemo i na posljedice socijalne prirode, koje uvedenjem takove carine neminovno moraju nastati.

Nesumnjivo je, da je jedna od prvih i neobhodnih potreba, pružiti našoj domaćoj industriji i privredi mogućnost i podlogu za što jači i uspješniji otpor protiv inostrane konkurencije. Uvedenjem zaštitne carine na kameni ugljen i koks biti će ali sva naša industrija i privreda u neugodnoj situaciji, da će morati skuplje proizvoditi a na korist inostrane konkurencije. Neminovna posledica: poskupljenje naših domaćih artikala u najboljem slučaju, ali vjerojatnije još, obustava mnogih pogona usled nemogućnosti konkurencije, otpuštanje činovništva i radništva na hiljade i hiljade i tim znatno povećavanje nezaposlenosti, koja je i onako u celoj našoj državi silne dimensije zauzela. Moramo si konačno staviti

pitanje — a pri objektivnom razmatranju istoga odgovor ne može biti dvojbena — da li je ispravnije tražiti zaštitu onoga broja radništva zaposlenog u svim našim rudnicima, ili pak onaj desetostruki broj radništva industrijskih preduzeća, koji bi posledicama uvođenja zaštitne carine na kameni ugalj sigurno pogodjen bio i to pogodjen bio dvostruko: i kao radnik i kao konsument.

Iznašajući ovim sva ona argumenta, koja govore protiv uvođenja zaštitne carine na inostrani kameni ugalj, to ću na istom mestu ujedno izraziti svoje mišljenje glede mrkoga uglja i lignita. Mrki se ugalj, budući da ga u našoj državi dosta ima, svakako mora oteretiti uvoznom carinom te je stoga takovo opterećenje nesumnjivo opravdano a jedno je opravdana apsolutna zabrana uvoza lignita, kojega na pretek i sami posjedujemo. Takovom carinom i takovom zabranom ujedno je pružena potpuna garancija, da će se uvažati samo prvoklasni kameni ugalj i da se neće teretiti naš i onako preopterećeni vojni park uvozom slabog i nepotrebnog nam uglja iz inostranstva.

Na temelju svih ovih izvoda, držim, da bi u predležecem pitanju valjalo pokročiti srednjim putem, putem koji bi mogao zadovoljiti obe stranke, naime i posjednike ugljenokopa i industriju i koji bi put doveo i udovoljenju državnih interesa. Ovaj srednji put bi bio:

1. Uvoz lignita potpuno zabraniti, budući da ga u našoj državi dosta ima.
2. Uvesti zaštitnu carinu na mrki ugalj, budući da ovaj takodjer u dovoljnim količinama posedujemo.
3. Metalurgični i industrijski koks ne opteretiti nikakvom carinom, ako je kao takav deklariran, jer ga u državi u opće nemamo.
4. Na koks za grejanje uvesti sasvim skromnu uvoznou carinu.
5. Kamen i ugalj visoke kalorične vrednosti oprostiti od svake carine.

Cedomir Plavšić.

sekr, Trg. Komore. Osijek.

Истраживање о узроцима високе каматне стопе.

Висока каматна стопа која постоји код нас још од свршетка рата добила је сасвим други изглед од тренутка када је Држава престала да се задужује код Народне Банке, т. ј. када се престало са новим емисијама. Узроци који данас утичу на величину каматне стопе сасвим су други од оних који су утицали у доба инфлације. Како је пак почела да се изводи политика дефлације а каматна стопа је и даље остала иста, ако се није и повећала, то је од непобитне важности испитати те узроке, који косе нормалан развој економских односа.

Поред тога важно је истраживати узроке, због којих је данас величина каматне стопе неподношљива, готово свима дужницима, док је за време инфлације, и ако приближно иста, не само била лако плаћана, него је још готово свако имао рачуна да се задужује чак и за конзумтивне сврхе и да плаћа ту велику камату.

И ако је већ толико говорено и писано о инфлацији, мораћемо се ипак вратити у то доба и изнети у кратким потезима узроке скока каматне стопе.

Када вредност новцу непрестано пада, услед великих и непрекидних емисија, цене неминовно скачу, т. ј. куповна моћ новца је све мања и мања. Отуда тежња готово целога света да у таквих приликама што пре истури новац из руку и добије у замену какво економско добро, којег је вредност стална, или добро, које има ма и тренутну употребну вредност (компонације). Сви троше више но обично, а на страну се готово ништа не оставља. О штедњи нема ни помена. Нико не пада на памет да чува или пласира готов новац, јер ће после кратког времена изгубити у капиталу, услед пада вредности новца, можда и више него што износи камата примљена за то време на пласирани новац. Отуда у таквим приликама скакање курсева свих хартија од вредности, које се много траже, јер њихова вредност не пада са падом вредности новца. У тим моментима не гледа се на принос од хартија од вредности (дивиденду); то је тада прилично споредна ствар. На против будно се прати кретање њихове берзанске вредности

и очекује се скок и зарада, која се неминовно и остварује због сталног пада динара.

У том добу свако је предузеће рентабилно јер цене свима продуктима скачу, а режиски и остали трошкови учињени су увек још док су цене биле мање и услед тога је зарада још и већа.

Та чињеница натерује готово свакога, ако не да предузме неки сталан посао, а оно бар да врши почетне шпекулације, тако да се број предузећа и предузетника повећава и с тим у вези тражња капитала. Већа пак тражња капитала поскупљује његову цену; каматна стопа се повећава.

То је први узрок високе каматне стопе у доба када вредност новцу пада.

Други узрок, не мање важан, састоји се у премији за осигурање ризика од пада валуте, коју сваки кредитор захтева од зајмотражиоца.

Не рачуна и не размишља само зајмотражилац — предузетник, већ то чини такође и кредитор. Његов рачун састоји се у овоме. „Нећу да улазим у послове“ — каже рецимо зајмодавац — пошто ни до сада нисам узимао учешћа у предузећима. Имам преосталог готовог новца који ћу пласирати као и раније. Само пошто за тај новац ја могу да купим данас на пример десет акција Народне Банке по 5.000,— динара, а када ми новац буде враћен ја нећу можда моћи купити толико него само девет, јер цене свима акцијама и осталим стварима скачу, то ћу ја од мог зајмотражиоца тражити много већи интерес да бих надокнадио евентуални губитак у капиталу,

Јасно је дакле да се у доба пада вредности новца, када цене скачу, не гледа толико на приход добара која се купују, јер је у питању много важнија ствар од прихода: *сачувајши капитал.*

Тежња да се сачува неокрњен капитал у његовој апсолутној вредности диктује зајмодавцима да траже високу каматну стопу.

Као што рекосмо у том времену пада вредности новца, врло се мало мисли на штедњу. У ствари улози на штедњу чак и ако се повећавају номинално њихова стварна вредност једва да је равна оној, коју су имали и пре номиналног повећања.

Да резимирамо сад утицај инфлације на висину каматне стопе.

1. *Велика шражња капијтала* услед рентабилности свих врсти послова, која долази од скакања цена, изазваног падом вредности новца.

2. *Сачувајти неокрњен капијтал* главна је тежња зајмодавалаца. Отуда комбинација *премије за осигурање вредности капијтала* са каматном стопом.

3. *Штедње* готово *несћаје*, јер је новац, најтипичнији облик штедње, нестабилан и нико радо не чува своју имовину у том облику.

Код нас пак поред ових општих чинилаца има и неких посебних које ћемо само напоменути.

Услед много других рентабилних послова наше су банке биле занемариле, у прво време, прикупљање земаљских уштеђевина. То је долазило мало и отуда, што су, ако не све, оно бар наше србијанске банке, уопште биле занемаривале ту врло важну делатност банкарску. Откуда је то долазило, тешко је са сигурношћу рећи. Може се ипак мислити да је добар део банака радио поглавито са капиталом од реесконта код Народне Банке, чија је дисконтна стопа увек била знатно испод пијачне цене новца, те банке услед тога нису ни биле приморане да велики део капитала за свој рад набављају на другој страни т. ј. прикупљајући што више улога на штедњу.

Као општу појаву код свих банака у нашој земљи и као други посебни узрок, помињемо *неподизање камате на улоге* у времену када је *најлаћивана* камата била нагло скочила услед инфлације. О овоме ћемо говорити мало више у трећем делу ове расправе, када будемо испитивали узроке ненормалности данашње каматне стопе.

II.

Да видимо сад како скок вредности новца утиче на величину каматне стопе.

Пре свега помињемо једну тако рећи евидентну ствар. Чим новац почне да се поправља свако га више цени. Нико више не гледа да га се што пре отресе. Сви мање купују, једном речи више се штеди. Другим речима у том времену могуће је лако смањивање задовољења потреба човечијих, које су као што знамо врло еластичне. На ту се жртву радо

пристаје, јер се у ствари задовољење потреба само одложе за доцније, што свакоме иде у рачун, пошто задржава код себе новац т. ј. куповну моћ која сваким даном постаје све већа и већа.

Да би боље објаснили наше схватање о порасту вредности новца морамо се осврнути и на кретање цена.

Обично се каже да цене скачу кад новац пада и обратно, да цене падају кад се новац поправља. Прво тврђене је потпуно тачно и скорашњи примери и код нас и на страни лиферију нам пуно доказа за то тврђење.

Оно друго тврђење: да цене падају кад се новац поправља у основи је исто тако тачно. Само што процес падања цена, иде много спорије и нешто друкчије него процес скакања цена. Кад курс новца скаче, а сви услови остали остају исти, прво се осети пад цена луксузне фабричне робе. Затим долази пад цена осталих индустријских производа, полу фабриката, и најзад и сировина. Од ових последњих у крајњој линији тек испољава се пад *животињних намирница* и *надница*. Према томе можемо поставити као правило, да се пад цена врши споро, полако и да треба да прође доста времена после скока вредности новца да се цео процес заврши.

Напоменули смо ова неколика објашњења да би нам она послужила као аргуменат у једном питању факта које сад постављамо. Постоји ли пад цена код нас? Ми тврдимо да постоји и да је он последица веће интернационалне вредности динара, т. ј. његовог курса према страним монетама. Како се код нас, на жалост, тешко може доћи до статистичких података, то ћемо се морати задовољити само податцима из „Привредног Прегледа“ чију иницијативу у том погледу т. ј. завођење индекс бројева поздрављамо свесрдно.

Преглед цена на велико према „Привредном Прегледу“

Просечно у 1913 год.	100	
јануар 1923	2098	
јануар 1924	2034	
фебруар „ „	2101	
март „ „	2040	Пад просечног нивоа цена
април „ „	1973	у 1924 години према јану-
мај „ „	1911	ару 1923 г. износи 82 поена.

јуни	1924	1984
јули	„ „	1995
август	„ „	2049
септембар	„ „	1978
октобар	„ „	1981
новембар	„ „	2037
децембар	„ „	2112
<i>Просечно у 1924 г.</i>		2016

Као што се може утврдита из горњег прегледа, ниво цена је био већи само у децембру од нивоа у јануару месецу 1923 год. У свима осталим месецима преко целе године забележен је пад цена према 1923 год.

Најзад напомињемо да је у погледу утицаја нивоа цена на висину каматне стопе главна ствар *тенденција* кретања тог нивоа, а не толико и његова величина. Довољно је чак да се и заустави само даљи скок цена, па да се одмах осети јаче прикупљање готовине, већих резерви, пораст улога на штедњу, мањи обрт, једном речи *штедња* на све стране.

Утврдивши тако да су цене код нас стварно пале и знајући тако исто да се курс новца према страним монетама повећао, можемо продужити испитивање стања у погледу каматне стопе, створеног поправком новца.

Видели смо већ да је при таквом стању ствари у интересу сваког појединца да не троши много, већ да чува своју имовину у готовом новцу. Не само да ће тако бити у могућности да доцније врши куповине по јевтинијим ценама, услед њиховог пада и повећања вредности новца, не само да нема никакве бојазни да се што изгуби у капиталу, него на против *поред сигурности* чувана имовина у новцу данас представља такође и евентуалну добит у капиталу. *Безбедности имовине* оно што је недостајало новцу, битном облику штедње, данас му се повратила и чак је и повећана оправданим очекивањем да ће та имовина постати још и већа услед поправке вредности новца, т. ј. моћи ће се доцније у размену за њу добити више добара него што би то сада било могуће.

На основу свих горњих разлога можемо закључити да је у доба дефлације лични интерес за штедњу *повећан*. Појединци који имају сталне приходе, дакле упућени су, својим интересом, на штедњу.

Да је у ствари штедња већа доказује нам знатно повећање улога на штедњу код наших новчаних завода.

Ево једног малог прегледа.

Улози на штедњу у 1923 год. износе Дин. 2.077.513.529.—

„ по тек. рачунима 1923 г. „ „ 1.503.579.056.—

Дин 3,581.092.585.—

По нашем мишљењу овој суми треба

додати још износ од

Дин. 3.881.898.163.—

који представља пасивне тек. рачуне,

дакле укупно

„ 7.362.990.748,—

Ова последња импозантна цифра представља капитале депоноване код банака на дан 31. децембра 1923. год

За 1924. годину наводимо неколико примера повећања улога на штедњу и по текућим рачунима.

Банке	Повећање према	Улози у
	1923 год.	1924. год.
	хиљаде динара	
Прва Хрватска Штедионица	264.000,—	813.000,—
Хрватска Свеопћа Кредитна Банка	116.000,—	310.000,—
Југословенска Банка	41.500,—	232.500,—
Панчевачка Пучка Банка	10.980,—	преко 46.000,—
Београдска Трговачка Банка	6.200,—	11.600.—
Београдска Задруга	2.013,—	10.452,—
Уједињене Банке у Крагујевцу	1.082,—	5.440,—
	<u>свега 441.175,—</u>	<u>1.428.992,—</u>

Из овог малог прегледа види се да је повећање улога знатно и то и релативно и апсолутно.

Прелазимо сада на испитивање каматне стопе у доба дефлације. Тада се, понављамо, рентабилност послова смањује, што изазива сасвим природно извесан застој у производњи и то поглавито у фабричној индустрији или уопште у предузећима која прерађују сировине. Тај застој се врло мало показује у производњи сировина, а готово никако у земљорадњи која може чак и да се повећа.

Како је највећа тражња капитала за индустрију и предузећа која се баве прерађивањем то се следствено тако исто и тражња капитала смањује, т. ј. капитал уложени у индустрију, услед застоја, једним делом постају слободни.

Код увозне трговине такође се један део капитала ослобађа, јер се, услед скока вредности новца, може купити иста количина робе за мању суму новца; обрт је према томе, изражен у националном новцу, мањи. Већ повучена роба и донекле распродата плаћа се често странцу, продавцу мањим износом динара, него што се калкулисало. Све то наравно смањује тражњу капитала за увозну трговину.

Поменућемо још да стабилност и поправка новца утиче не само на домородце него и на *странце*. И код њих се поверење у наш новац враћа, а такође и нада на евентуални добитак услед скока курса. Раније већ депоновани новац код банака странци не подижу. На против, гледају да повећају своје депо-е код нас. Наш национални новац постао је сигуран и рентабилан не само за нас; њиме се могу користити и странци, нарочито наши суседи, чији новац још нема стабилности. Они могу своје уштеђевине пласирати у сигурне динаре, као што смо ми раније једним делом чували своје уштеђевине у страним монетама, када је динар био несигуран и нестабилан. Наравно да има монета које су сигурније од динара. Али суседство и нарочито готово потпуно извесна и стална поправка нашег новца могу утицати на наше суседе да један део својих уштеђевина пласирају у динаре. У прилог овог тврђења навешћемо мишљење познатог француског економиста професора Rist-a, који сматра да је нагла и велика поправка чешке круне великим делом дошла од огромних депо-а њених суседâ, Немачке, Пољске и Аустрије, чије су монете у то време биле готово у потпуном растројству.

Према подацима које има Министарство Финансија, потраживање страних банака код наших износило је крајем 1924. год. 732.917.669,— динара. Максимум је био достигнут у фебруару месецу са Дин. 962.559.104,—; а минимум у новембру са Дин. 682.729.142,—. Као што се види странци имају код нас око $\frac{3}{4}$ милијарде динара стално, што износи једну осмину камата оптицаја.¹⁾

¹⁾ Наше је мишљење да би требало дозволити странцима да имају увек потпуно слободна потраживања у динарима код нас и да би неколике препреке које у тој ствари постоје требало укинути. Пример Чешке нам доказује да њихова круна није изгубила од своје вредности ни стабилности зато што су чешке банке имале много депо-а странаца. Истина они могу, реализујући те депо-е, утицати на вредност динара, али ако се верује у сталну поправку нашег новца, што је оправдано, то је бојазан депласирана. Искуство је по-

III.

Изнећемо сад разлоге који утичу да се код нас и даље одржава висока каматна стопа упркос побољшању економских чињеница, које иду у прилог њеном смањивању.

Неподношљива висока каматна стопа почиње своје дејство крајем 1922 год. и почетком 1923. године, баш у времену када држава престаје да се задужује код Народне Банке. У том истом добу почиње и поправка динара, која се нарочито испољава у 1924. години. Просечна вредност динара у прет-прошлој години била је 6 швајц. франака за 100 динара, а у прошлој години средња вредност динара пење се на 7 шв. франака.

Каматна пак стопа за то исто време, према извештају Нар. Банке за 1924. год., била је између 18 и 30⁰/₀; а камата коју су банке плаћале на улоге на штедњу варираола је од 6⁰/₀ до 18⁰/₀ али је највише било по 12⁰/₀.

Ако се запитамо колика је каматна стопа у осталим земљама, било по активним, било по пасивним пословима

казало да се само у времену паникâ, услед пада вредности новца, бацају на тржиште велике количине националне монете, које припадају странцима, и траже стране валуте. На против у доба прогреса никад се претварање динара у стране монете не би вршило у великим размерама и према томе не би неповољно утицало на његову вредност.

Најзад у време валоризације новца зајмотражиоци имају рачуна да дају свој новац и по мањој каматној стопи, јер ће им номиналан износ позамљеног новца. и без интереса, када им буде враћен, имати већу вредност него што је имао када су га дали.

Из истог разлога и зајмотражиоци немају рачуна да плаћају велики интерес у доба дефлације. И они резонују као и зајмодавац и треба да су или у великој неприлици или да имају у изгледу некакав врло рентабилан посао (што је у том добу ретко), па да пристану да плате раније постојећу високу интересну стопу. Обично се у доба дефлације свако клони задуживања.

Да резимирамо сад разлоге који утичу, у доба скакања вредности новца, на смањивање каматне стопе.

1. Штедња се повећава.
2. Мања тражња капитала услед смањивања рентабилности послова и застоја у производњи, што је последица пада ценâ.
3. Стабилизација и валоризација новца примамљује нове стране капитале, а задржава старе раније депоноване.
4. Интерес зајмодавца да пристане на мању каматну стопу, јер ће му бити враћена већа куповна моћ него што је дао.
5. Зајмотражилац нема рачуна да плати високу каматну стопу, јер цене падају и теже му је да заради онолико колико је узајмио заједно са великом каматом.

моћи ћемо констатовати, да је у иностранству и активна и пасивна каматна стопа много мања него код нас. Ипак морамо напоменути да је у последње време уопште каматна стопа скочила готово на свима новчаним тржиштима у иностранству. Тај је скок негде већи, негде мањи; у некојим земљама настао још раније, док се у другима појавио тек у последње време.

Ево једног малог прегледа повећања каматне стопе код емисионих банака.

Америчке Федералне Банке,	у марту 1925 г. од 3 ⁰ / ₀ на 3,5 ⁰ / ₀
Енглеска Банка,	5. марта 1925 г. од 4 ⁰ / ₀ на 5 ⁰ / ₀
Француска Банка,	крајем 1924 г. од 6 ⁰ / ₀ на 7 ⁰ / ₀
Народна Банка Краљ. С. Х С.,	„ „ г. од 7 ⁰ / ₀ на 8 ⁰ / ₀

Код наше емисионе установе повећање камате било је само за зајмове по ломбарду, док је дисконтна стопа остала 6⁰/₀

Можемо дакле још одмах утврдити да један од разлога скупости новца, у данашње време код нас, јесте висока каматна стопа на страним тржиштима.¹⁾

Већ смо поменули да су наше банке уопште, а поглавито србијанске банке обратиле малу пажњу прикупљену улога, и оне нису повисиле камату на улоге у време када је то требало да буде (1919), већ много доцније (1924). И тако данас у место да се камата на улоге смањује, услед поправке динара, па следствено и камата за кредите, ми имамо обрнут случај: повишење камате које банке плаћају и природно велику интересну стопу коју наплаћују. Банке су као што се види, саме подигле цену новцу, повећавајући тражњу, само да би новац остао код њих, новац који многе банке нису ни имале у рукама јер су биле више мање неликвидне.

Овај други разлог упућује нас и наговештава нам један најглавнији узрок данашњој високој каматној стопи, а то су *неликвидирани кредитни односи из доба инфлације*. Када су цене скакале и кад никакав кредит није био прескуп задуживало се, много и премного. Сад треба враћати овако узајмљени новац са великом каматом, сада, када новац много више вреди,

¹⁾ На овом месту морамо напоменути иницијативу наше емисионе установе у питању интересне стопе. Као што је познато она је прва била побуђена да укаже на неподношљивост каматне стопе која влада и да предузме мере за њено смањивање.

када цене падају, када се може много теже зарађивати него раније. Стање је тешко, готово неиздржљиво. Отуда много крахова, али крахова који помажу мало општој ситуацији, јер до ликвидације не долази услед примене нагодбе. Они који нису крахирали, одгодили су само свој пад, пристајући да плаћају велику каматну стопу, која не одговара приликама новчаног тржишта. Умесно је да поменемо овде *основ* свих економских закона, а то је *лични интерес* бездушан, немилосрдан али једини по којему се управна већина нуди, морамо рећи и с правом, када се тиче послова. Како је наша данашња економска организација основана на начелу слободне конкуренције то свако гледа у пословима, не само да искористи специјалне повољне прилике у којима се он налази, него исто тако, а можда још и више, *неприлику* која је задесила његовога *конкурента*. Тако је и данас у погледу каматне стопе, кредитори искоришћују незгодан положај дужника. Морамо указати још на један моменат. Када се тиче *кредита* онда је стање много теже, има много веће зле последице, далеко се више распростире него што је то случај иначе. Данашња кредитна организација почива на узајамном задужењу публице и новчаних завода. И једни и други и дугују и потражују. Природно је да је такав механизам врло осетљив. Довољно је да један број учесника не одговори својим обавезама па да скоро сви то осете, а да и не говоримо о психолошком моменту, наиме *поверењу*, које је одмах уздрмано и преводи се у пракси поскупљивањем цене новцу, т. ј. повећањем и пасивне и активне каматне стопе.

Поменули смо ликвидацију и казали да се она тешко врши услед примене принудне нагодбе. Понављамо и подвлачимо тај факат. Свуда у свету, а и према нашим ранијим објашњењима, прелаз из кризе у радовно стање врши се ликвидирањем неуспелих, нездравих предузећа. То се код нас спречава на разне начине а поглавито принудном нагодбом ван стечаја, чија је примена изазвала још многе споредне начине спречавања ликвидације. Толико има огромно много послова, који сви проистичу од неплаћања дугова по меницама. Данас је меница, том трговачком ефекту *par excellence*, ослабљен њен значај и нарочито њена сигурност, коју неминовно треба увек да има и да представља. Данас готово нико никоме не

верује и то с правом по нашем мишљењу, јер нема те гаранције коју би могао тражити и помоћу ње брзо и лако доћи до свога новца, у случају неисплате о року. То је стање изазвала једино принудна нагодба, која не само да спречава ликвидирање, него још врло често спасава одговорне и по кривичном праву да искусе заслужну казну. Неопходно потребно ликвидирање кредитних односа из доба инфлације не може још никако да се оконча и неће се потпуно ни окончати догод се не укине принудна нагодба. Каже се да је та нарочита мера уведена у живот да би се помогли дужници у иностранству, јер нема њихове кривице у томе што је динар био пао у вредности према страним монетама. Тај разлог не стоји.

Услед свега горе наведенога природно је да је данас пласирање капитала несигурно. Не као у доба инфлације имајући у виду куповну моћ капитала који ће се добити натраг, него несигурност у погледу исплате капитала са интересом од стране дужника. Ко нам гарантује данас да нам дужник неће тражити нагодбу и понудити нам само 40% или 50% од суме коју смо му дали у зајам? Ако и не тражи нагодбу, пустиће меницу на протест и услед нагомиланости посла код судова, а нарочито код Градског Суда за извршење, мораћемо чекати најмање неколико месеци, за које ће нам време бити плаћан незнатан законски интерес, док дођемо до својих пара. Има људи које и само прибегавање судској наплати одбија да дају новац у зајам; они га чувају, тезаурирају, што ни мало није у општем интересу, нарочито у нашој младој земљи, којој је толико потребно капитала.

Шта је настало при таквом стању ствари? Данашња каматна стопа није израз понуде и тражње капитала. Њен износ потиче добрим делом отуда што се поред *цене* новца мора да плаћа и нека врста *премије за осигурање капитала*. Та појава нема за узрок сâм новац — као код инфлације — него недостатак правних гаранција, или ако их има спорост у њиховој примени, за брзо наплаћивање дугова.

Неповерење које постоји код наших кредитора, влада несумњиво још у јачој мери код странаца. Услед тога је и поред високе каматне стопе прилив страног капитала знатно мањи но што би то иначе било. Код нас се много говори и

указује на потребу увоза страних капитала. Чак се то средство сматра као једино успешно за излаз из данашњег стања. Међутим, према свему што смо напред изложили, може ли се с правом очекивати од иностранства да нам притекне у помоћ? Можемо ли се жалити на тешке услове које нам постављају странци, ако и пристану да нам одобре кредит?

Ради бољег прегледа резимираћемо узроке данашње високе каматне стопе.

1. Висока каматна стопа на страни.
2. Јаче прикупљање улога тек у последње време. Задочнело повећање камате на улоге.
3. Још неликвидирани кредитни односи из доба инфлације.
4. Спречавање ликвидације принудном нагодбом.
5. Недостатак и спора примена правних гаранција за наплаћивање дугова.
6. Прилично неповерење иностранства и мањи прилив страног капитала но што би иначе било, с обзиром на високу каматну стопу.

Какав је закључак? Може се рећи у једној реченици.

Узроци високе каматне стопе код нас у данашње време нису економске природе, већ су сви готово приватно-правне природе.

Стање Народне Банке.

Докле се у марту могло констатовати знатно смањивање банчине металне подлоге (близу дванаест милиона), дотле је у априлу покриће повећано. То повећање износи 12,3 милиона тако, да се приближује стању од краја фебруара, али смо још далеко од цифре која је била почетком ове године.

Изгледи су, међутим, за повећање те готовине врло повољни. Управа Државних Монопола добила је зајам у Енглеској (група Рочилд-Аполо-Аустријан Банка и Енглеска Трговинска) од једног милиона фунти стерлинга. Један део те валуте остаће, извесно, у Народној Банци. Сем тога, као поуздано се може тврдити, да ће се ускоро емитовати нових 15 милиона долара из Бле-

ровог зајма. То се изводи из факта, што се у Београду бавио г. Јокер, председник управног одбора Блерове банке, а тако исто и представник Армстронг-Витворт, која ће такође учествовати у емисији нове транше раније закљученог зајма.

Што се тиче зајмова на менице, они и даље опадају. У априлу је стање есконта слабије за 29,6 милиона. Уосталом, и код приватних банака опажа се опадање есконтног посла. Ревизија кредитна изгледа да је завршена и сматра се да ће редукцијом добијена сума од близу сто милиона динара бити употребљена за нове кредите.

Крајем априла о. г. завршено је примање четврте уплате по новим акцијама. Отуда главница показује повећање, за последњи месец дана од 1,6 милиона динара. У вези с тим повећао се и резервни фонд.

И ако се код активних банчаних послова показује опадање, пасивни посао (емисија новчаница) се увећао. За месец дана циркулација се повећала за близу 77 милиона. Разлог овоме треба тражити у повећању стопа девиза јер су у замену за страну валуту дати динари.

За оцену прилика на новчаном тржишту добар је знак, што је стање жиро рачуна повољније. Банка и трговачке фирме држе већу готовину код новчаничне банке, јер се не осећа оскудица у новцу као раније. Исто тако обавезе по разним рачунима порасле су за 25 милиона.

Према појединим позицијама стање Народне Банке износило је крајем априла:

АКТИВА

За месец
дана
31-III — 30-IV + или —
1925

МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	72,4	72,4	—
у кованом сребру	17,4	17,4	—
у страној монети.	2,4	2,4	—
у депоима на страни у разним валутама	337,6	349,9	+12,3
Укупно	429,8	442,1	+12,3
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1095,1	1065,5	—29,6
на хартије од вредности	197,4	198	+0,6
Укупно	1.292,5	1.263,5	—29,0
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница .	1.186,3	1.186,3	—
рачун приврем. и сталне размене . .	367,9	367,9	—
по зајму на бонове обрт. капитала .	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000—	2.000	—
Укупно	4520,5	4502,5	

П А С И В А

31-III-30-IV + или —

Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено	26,1	27,7	+1,6
Резервни фонд	5,8	6,2	-0,4
Новчанице у течају	5.594,1	5.671,0	+76,9
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро-рачунима	281,7	306,1	+24,4
по разним рачунима	261,0	286,0	+25,0

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Народна Енциклопедија Српско-Хрватско-Словеначка проф. Ст. Станојевића, свеска 1. Издавач Библиографски Завод Д. Д. у Загребу.

Изашла је у врло лепој опреми прва свеска овога монументалнога дела, које нам пружа не само лепу манифестацију нашег уједињења, него и једну културну и научну тековину. За жаљење је, да кратки али увек поучни, прецизни чланци нису праћени потребним картама односно илустрацијама — и ако разумемо финансијске и техничке разлоге оваквог поступка.

И ако налазимо, да су привредна и економска питања третирана у нешто мањем обиму, него историјска и биографије, читаће се са интересом низ чланака, на пример, о аграрној реформи, о административном праву, о алкохолизму, о антимономским, арсенским, асфалтним и бакарним рудницима, о архивама, о аутомобилском саобраћају и др.

У чланку „Албанија“ после лепог историјског прегледа, посвећено је да-

нашој Албанији само 13 редака; није наведен ни приближан број становника (видети Statesman's Year-book) нити главни земаљски производи. У чланку „Аграрна статистика“ податци о обрађеној површини нису праћени упоређењем са прератним стањем; податци о сточарству односе се на 1920. год., и ако су још у Трговинском Календару за 1924. годину објављени од г. Милсрада П. Зечевића податци о бројном стању грла у 1923. години (има у штампи и као посебна брошурa: „Наша пољопривреда“); упоредни податци о бројном стању грла у 1914. години нису наведени одвојено по покрајинама тако да се добија непотпуна слика о насталим променама, које су битно различите на пр. у Сев. Србији и у Хрватској.

„Алкохолној индустрији посвећено је само 11 редака, из којих се не види ни подела наших пецара по покрајинама, нити од чега се највише правио шпиритус. У чланцима о појединим „банкама“ податке о стању важнијих ра-

чуна и позиција треба допунити наводом на коју се пословну годину исти односе.

Овим ситним примедбама и напоменама, које су у осталом неизбежне у овако замашном послу, хтели смо само изаћи на сусрет жељи самога уредништва. Трајни значај и велика вредност овога дела, којему желимо да постане „Југословенски Брокхаус“, горњим примедбама ни у колико се не смањује.

Ал. В.

Revue Internationale des Institutions Économiques et Sociales. Janvier-Mars 1925. Издавач: Међународни Пољопривредни Институт у Риму.

Последња свеска овога часописа, који излази 4 пута у години, садржи следеће расправе: М. Бофретон: Искоришћавање слободног времена на селу; Ф. Томлинсон: Развитак радничких вртова у Шкотској у току рата и Г. Лоренцони. Проблем латифунција и најновија аграрна политика Италије (интегрална бонификација извесних рејона путем мелнорационих кредита на основу декрета од 30.-XII.-1923. г.).

Ф. Рор у опширној расправи од 44 стр. даје подробен приказ „Унутарње колонизације у Немачкој. Услови ослобођења тежака у источним областима Пруске беху врло неповољни. Сеоско становништво одлазило је у вароши и смањење популације ових области само за време од 1885 до 1890 г. износи 873.000 лица. Печалбари из Пољске и Галиције су само делимично надокнадиле овај губитак, и ако је њихов број достигао 430.000 у 1913 г. На основу закона од 26 априла 1886 г. о Renten-güter а путем државних дотација, које су постепено надмашиле износ од 700 милиона марака, насељено је до 1914 г. 22.128 колониста на површини од 320.755 хектара. Главни циљ ове колонизације била је германизација Познанске обла-

сти, а већи део ових земаља припао је сада Пољској држави.

У току рата колонизација се наставља у другим областима Пруске; на основу закона од 7.-XI. 1914. г. 345 колониста добијају 133.700 хектара мочварне земље под условима њене мелиорације. Највећа препрека аграрној реформи су 1311 Фидеикомиса са 2½ милиона хектара површине, што чини 7,1% целокупне продуктивне површине.

Револуција је донела собом не само укидање фидеикомиса него и закон од 11 августа 1919 г. који има за циљ да колонизира 200—300.000 породица на 2½ мил. хектара а сем тога да фаворизира Anliegersiedlungen, повећање поседа суседних поседника („месних интересената“ по нашој терминологији). Нарочиту пажњу обраћа закон на искоришћење државних имања — домена и на мелиорацију мочварних и др. непродуктивних површина. Циљ је промашен, јер је у Прусској од 1919—1922 г. додељено само 144.452 хектара и то: 25.566 из државних имања, 7.177 из непродуктивних (мелиорираних) површина, а 110.708 из приватних имања. Па како је већи део овога земљишта додељен „месним интересима“, то произлази да број нових насељеника износи само 7.349 породица. *Miserere pepercit mons.*

Много поучног материјала доноси рубрика: „Разне вести“, нарочито из области задругарства: задруга за производњу катрана од смоле у Аустрији контролише 60% целокупне продукције; подробно је примеран резултат анкете о задругарству Белгије; број земљорадничких задруга Италије порастао је од 1763 у 1910 г. на 3540 у 1922 г., које сада располажу са 80 мил. лира улога својих чланова. С обзиром на наш још не спроведени Закон о осигурању од града, интересантно је искуство Аустралије у овој врсти осигурања. Француска има 12.290 друштва за уза

рање (пољопривредно), од којих се 6.995 односе на осигурање за случај падежа стоке. У Шведској ово осигурање обухвата већ 60 % од укупног броја коња и 20% рогате стоке. У Холандској много се ради на осигурању шуме од пожара (13.386 хектара).

Ал. В.

Les Problèmes du Logement en Europe depuis la Guerre. Издавач: Међународно Биро Рада. Женева. 1924. 534 стр.

С обзиром на актуелност станбеног питања у нашој земљи, књига се може препоручити свима нашим јавним радницима, као најпотпунија збирка целокупног материјала, који се на то питање односи. Већи део књиге чини преглед законодавства у следећим земљама: Енглеској, Француској, Белгији, Италији, Швајцарској, Холандској, Данској, Норвешкој, Финској, Немачкој, Аустрији, Чехословачкој, Пољској, Мађарској, Краљевини С. Х. С. и Русији.

Резиме овога прегледа дато је у кратком уводу, где се најпре констатује суштина и размери стамбене кризе. Глава II. о заштити закупца и III о искоришћавању постојећих просторија — односе се на мере пролазног карактера а које су сем тога највише у тесној вези са месним приликама дотичне земље. Глава IV. третира о подизању станова, те према томе треба да има трајнији интерес.

На жалост, баш ова глава нам пружа најбољи доказ, како су недовољне мере којима се приступа решењу проблема: ослобођење од пореза, државне гаранције и субсидије из редовног буџета а

на рачун обичних прихода или пак специјалних пореза и најзад законска обавеза банака и послодаваца да зидају станове за своје особље, — све су то с обзиром на садашње „буџетске могућности свију земаља Европе — само палнативе и ништа више.

Свакоме ко жели да темељно проучи целокупно дотично законодавство препоручујемо да чита књигу Међународног Биро-а Рада.

Ал. В.

Д-р Мирко М. Косић, проф. универз. **Основи Економне Политике** Књига прва. Београд, 1925. Геца Кон. 416 стр. 100 дин.

У уводу изнети су на 39 стр. основни појмови и дефиниције. Прва глава (82 стр.) посвећена је расправи о „Развоју економно-политичких доктрина“, где се писац нарочито задржава на приказивању разних струја социјалистичке мисли.

Већи део књиге третира о „Аграрној политици“ и може да служи као уџбеник за наше студенте агрономског и правног факултета, и ако можда и сувише улази у детаље страног законодавства. Нарочито морамо замерити писцу, да у своме § 15, где говори о комасацији земљишта, подробно третира прилике у Баварској, у Тиролу, у Саксонској, у Русији и др. а није навео никакве податке о резултатима примене закона од 22 липња 1902 године у Хрватској. Сувише кратко и — рекао бих — ствише теоретски третирано је и питање задругарства.

Као исцрпни приказ модерног стања проблема Аграрне Политике књига проф. М. К. је за сваку препоруку.

Ал. В.

НОВЕ КЊИГЕ.

Дефлациона валутна политика од д-р Владе Т. Марковића, Београд 1925

Почетком ове године г. д-р Марковић штампао је у „Трговинском Гласнику“ низ чланака о потреби решавања валутног проблема. Ту се нарочито кри-

тикује званична дефлациона политичка и државна интервенција на берзама, а износи се, како би снажење динара утицало на поједине привредне гране.

Ови чланци са изменама и допунама, одштампани су сада у засебну књигу.

Библиотека Економиста.

Још у марту о. г. изишла је из штампе, као наше издање, студија г. д-ра Вел. Стојковића, начелника Министарства Пољопривреде и Вода и члана нашег друштва од његова оснивања, под насловом: „Пољопривредни кредити у Француској и организација пољопривредног кредита у нашој земљи“.

За последњу годину и више дана, од како је „Економист“ понова покренут, увидело се, да има много важних и актуелних привредних проблема, који се не могу расправити у оквиру једног чланка. Ограниченост у простору код једног часописа и потреба, да буде у једном броју заступљена што разноврснија садржина, чине, да смо у немогућности, да публикујемо у самом листу веће студије и расправе из области привредне политике.

С тога смо се решили, да у виду једне засебне библиотеке почнемо са издавањем стручних расправа, које се односе на важна питања из аграрне трговинске, финансијске и социалне политике. Као другу свеску ове библиотеке „Економиста“ предајемо читаоцима студију г. д-ра Вел. Стојковића о пољопривредном кредиту у Француској и о организацији овога у нашој земљи.

Постављено већ пре 2—3 године на дневни ред и у Народној Скупштини и у јавности, питање земљорадничког кредита очекује још ових дана своје решење законодавним путем. Да би се при том решавању могла узети у обзир стручна мишљења, и да би се из искуства Француске у овом погледу могле црпети поуке за нас, сматрали смо, ма и по цену великих материјалних жртава, да издавањем ове књиге служимо најбоље циљу, који је себи поставило Друштво за Економну и Социалну Политику.

Ми најтоплије препоручујемо својим читаоцима и члановима ову књигу г. д-ра Стојковића, који је суделовао у изради законског пројекта и у последњој анкети који је приредио Задружни Савез. Нарочито је важно, да ову студију прочитају они, који у Народној Скупштини треба да одлуче о новом пројекту закона о Земљорадничкој Банци.

Књига се може добити у београдским књижарницама, као и у нашем уредништву по цену од 25 динара од комада.

Власник за Друштво, Председник
Милић Радовановић,
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17